

PESTI SÓLET

A DOHÁNY UTCAI KÖRZET LAPJA

FACEBOOK.COM/PESTISOLET

Szolidaritási gyűlés a Dohányban Izraelért

4. oldal

**Fauda
- valóságá válik**

20. oldal

Egy komor szám elé

A Pesti Sólet mostani számát mi más is határozhatná meg, mint az a szörnyű háború, amely a Hamasz terrortámadása nyomán kitört. A napi események közvetítésével természetesen nem tudjuk felvenni a versenyt, ezért igyekszünk némi háttérinformációt szolgáltatni olvasóinknak. Két helyszíni jelentést is közlünk. Az egyik *Nagy Gabi*é, aki az ujkelet.live oldal főszerkesztője. A cikkéhez mellékelte levélben nyomtatékosan odaírta, ha a túsok kiszabadulnak, akkor át kell írni a cikkét. Lapzártánkig erre sajnos nem volt még szükség. De nagyon reméljük, hogy mire az olvasóhoz kerül ez a szám, már ilyen szempontból elavult lesz a lapunk. A másik izraeli tudósításunkat *Bodrogi Zsuzsától* kaptuk, aki évtizedek óta él Izraelben. Idegenvezetőként dolgozik. Én is így ismerkedtem meg vele, amikor olyan lelkesedéssel és szakértelemmel beszélt az Országról, hogy csak úgy kapkodtam a fejem – pedig nem először jártam akkor már ott.

Amikor az első rémhírek megérkeztek, nemcsak rokonaimra, Nomira, Samajra, gyerekeikre és unokáikra gondoltam aggódva, hanem rájuk is. Vigyázzanak magukra.

Lapunk vezető induló anyaga *Frölich Róbert* főrabbinak fontos beszéde, amely a Dohány zsinagóga népes hallgatósága előtt hangzott el azon a felemelő szolidaritási ünnepségen, amelyen többek között a köztársasági elnök és Budapest főpolgármestere is részt vett. Tanulságos, fontos beszéd.

Bruck Irma ezúttal az 1973-as jom kippuri háború történetét eleveníti föl – már csak azért is, mert sokan vonnak

párhuzamot az akkori és a mostani történések között.

Deutsch Andor a Fauda sorozatot elemzi, mert, ahogy *Oscar Wilde* mondta: az élet gyakran utánozza a művészetet.

Új szerzőt is köszönhetünk, reméljük velünk marad *Bodrogi „Fűszeres” Eszter*, aki egy remek gasztroblog, a fuszereslelek.hu szerzője, és mostanában kedden délelőttönként a Klubrádióban is rendszeresen hallható. Izraeli ízelekről, ételekről ad nekünk ízelítőt.

Bemutatjuk *Törley Katalint*, a tanítanék mozgalom egyik fontos alakját,

róla a pályatárs *Kerényi Kata* írt.

És *Tardos János* barátunk beszámol a Balaton-felvidéki remek vállalkozásról, amelyben egy elpusztított közösség zsinagógáját és temetőjét újítják fel.

Magyarországon keveset vagy inkább semmit sem tudunk arról, mi történt a Vészkorszak idején például a Baltikumban, Észtországban. *Dávid Gyula* mostani beszámolójából kiderül, milyen bestiálisan gyilkolták meg a helyi zsidókat az észthatoságok.

Király Kinga Júlia pedig egy olasz kutatás történetét eleveníti fel – amikor is majdnem nyolcvan év után meséli el valaki nekünk óvodai szerelme történetét, akit nem sikerült megmenteni, és akit Auschwitzban öltek meg.

Ez egy ilyen komor szám lett, de nagyon bízunk benne, hogy a következő sokkal, de sokkal optimistább lehet majd.

D. J.

A TARTALOMBÓL

Frölich Róbert főrabbi beszéde a szolidaritási istentiszteleten	3
Bruck Irma: Izrael sokkhatás alatt – 50 éve és ma is	5
Bodrogi Zsuzsa: „Rendben vagyunk, de nem jól”	8
Nagy Gabi: Háborús napok egy tel-avivi szállodában	10
Király Kinga Júlia: „Ő az, igen, ő az én első szerelmem”	14
Dávid Gyula: Gyermeekyllikosságok a zsinagógában	17
Deutsch Andor: A káosz kilép a tévéből	20
Tardos János: A kővágőörsi zsinagóga	23
Kerényi Kata: Nem tudnám elképzelni, hogy ne itt éljek	26
Bodrogi Eszter: Ételajánló Izraelből	28

IMPRESSZUM

Pesti Sólet • A Dohány utcai körzet lapja • Címlapfotó: Szentgyörgyi Ákos
 Felelős kiadó: A Dohány Utcai Templomkörzet előljárósága
 Főszerkesztő: Dési János • email: pestisolet.lap@gmail.com • Megjelenik háromhavonta
 Tördelés: Borgis-Prin Bt. • Nyomtatta a DePress Kft

Dr. Frölich Róbert főrabbi beszéde a Dohány zsinagógában

A mai beszéd kezdő szavait két és félezer évvel ezelőtt vetették valószínűleg nem papírra.

איכה ישבה בדד, הער רבת עם
Hogyan árvult el az egykor nagy népű város

Így kezdi Jeremiás a szentély pusztulását sirató írását, az Échót, amelyet minden esztendőben a szentély pusztulásának napján felolvassunk. A próféta többek között attól próféta, hogy ha a múltat vagy a jelent elemzi, akkor is a jövőt látja. Ha a jelenről, vagy a múltról beszél, a tanulság akkor is a jövőé.

בכו תקכה בלילה,
zokogott éjszaka
ודמעתה על לחיה
a könnyek záporoztak az arcán.
דרכי צון אצלוח,
Cion útjai gyászolnak,
מבל באי מועד
nincs, aki az ünnepre menjen.

Ez a múlt hét szombatáról szól. Ez a mostani háború kitöréséről szól. Amikor kiürültek városok, mert szerencsésebb esetben a lakosok csak az óvóhelyre menekültek. Amikor hallva a szirénákat, a rakéták hangjait és valamennyien hallottuk, nem csak azok, akik ott túléltek. A modern tömegkommunikációs eszközök élőben közvetítették a rakétatámadásokat. Hallottuk a szörnyű hangot, mintha a saját városunkban szólt volna.

S a legsúlyosabb דעום יאב ילבמ, hogy mindez akkor történt, amikor Izrael örvendett annak, hogy egy kijelölt időpontja van, találkozója az Istenével. Amikor a zsidók elmentek ünnepelni a temp-

lomba, úgy, ahogy Mester elnök úr mondotta, hogy *ötven esztendővel ezelőtt, Jom Kippurkor elmentek a templomba és nem mentek haza.*

Elhangzott ma is nagyon sokszor, hogy igen, micsoda nagy dolog és nagy szó az, hogy itt vagyunk együtt valamennyien, félretéve nézeteltéréseket, konfliktusokat. Itt vagyunk együtt keresztények és zsidók, zsidók és keresztények, különböző zsidó egyházak, felekezetek képviselői. Ellenzék és kormánypárt, kormánypárt és ellenzék, nagykövetség, az egész világ mintegy kicsiben itt együtt van, és ez tényleg egy nagy dolog. Csak milyen áron?

Csakhogy ez is elhangzott ma már. Meggyilkolt csecsemők árán. Elrabolt, megkínzott, megbecstelenített és meggyilkolt lányok árán. Véletlenszerűen, találomra kivégzett emberek árán. És ezt az árat mi fizettük meg, mi zsidók. Ámde tévedés azt hinni, hölgyeim és uraim, tévedés azt hinni, hogy a háború ott Izraelben az arabok és a zsidók ügye. Nem kérem. Ez nem zsidó ügy. Ez nem az arabok és zsidók ügye. Ez valamennyiünk ügye, akik ezen a bolygón élünk, mert itt nem arról van szó, hogy megtámadtak egy országot sunyin, aljasul, kegyetlenül. Itt arról van szó, hogy a terror, a gyűlölet, az aljasság háborút indított a civilizáció ellen.

Ez nem zsidó ügy. A humánus ellen indított háborút az embertelenség. Ez nem

zsidó ügy, ez valamennyiünk ügye, akik embernek nevezzük és tartjuk magunkat. És ha véletlenül valaki azt mondja, hogy *Kérem, hát ugyan, a zsidókat megtámadták az arabok egy ősi gyűlölet nyomán*, annak felhívom a figyelmét arra, hogy azon a bulin ott, a Gázai határ közelében, amelyet először megtámadott a Hamasz, azon a bulin nem csak zsidók vettek részt. Aki azt mondja, hogy *Ugyan kérem, hát zsidók*, és Európában, Amerikában most örvend annak, hogy háború van és ölik a zsidókat, annak tudnia kell, hogy azok, akiket véletlenszerűen lelőttek az utcán, azok nem csak zsidók voltak.

És azoknak, akik zászlókat lobogtatva és éljenezve szurkolnak a Hamasz győzelméért, csak azoknak mondom, hogy azok, akiket megöltek, elraboltak, megkínóztak, meggyaláztak Emberek voltak. Emberek. Gondolatokkal, érzelmekkel, étellel. Ki a vége felé, ki még el se kezdte. És embereket gyilkoltak meg.

Jeremiással kezdtük, fejezzük be Jeremiással. Elhangzott itt ma már, azt hiszem, hogy Gyórfy elnök úrtól, hogy az ima meghallgatásra talál, és valóban, mi hisszük azt, hogy ha ennyien egy akarattal, egy indulattal és kéreccsel fordulunk az ég felé, és ostromoljuk az ég kapuját, akkor az a kapu megnyitódik. Higgyünk abban is, hogy a prófétai szó két és fél ezer év távolából, de beteljesedik.

Novák Katalin köztársasági elnök,
Grósz Andor a MAZSIHISZ elnöke
és Mester Tamás, a BZSH elnöke
(Szentgyörgyi Ákos fotói)

Zárjuk a gondolatainkat Jeremiással.

תָּשִׁיב לָהֶם גְּמוּלָה יְהוָה, כְּמַעֲשֵׂה יְדֵיהֶם
Cselekedj velük úgy Örökkévaló, ahogy ők cselekedtek,
תִּרְדֹּף בְּאַף וּתְשַׁמְדֵם, מִתַּחַת שָׁמַיִם יְהוָה
Üldözd őket, és tüntesd el őket az ég alól!

Izrael sokkhatás alatt - 50 éve és ma is

Szinte napra pontosan 50 évvel a jom kippuri háborút követően újra támadás érte Izrael államot: a palesztin Hamasz 2023. október 7. hajnalán brutális terrorcsapást mért Gázából a zsidó államra. Rakétákkal és felfegyverzett dzsihád harcosokkal támadtak meg polgári célpontokat Izraelben: kibucokban gyerekeket, békés felnőtteket és beteg aggastyánokat kínoztak és öltek meg, egy zenei fesztivál látogatói és résztvevői között vérengzett a terrorkülönítmény órákon át. Nem kíméltek senkit – nemre, vallásra, korra és bőrszínre való tekintet nélkül gyilkoltak. Tűszul ejtettek és Gázába hurcoltak mintegy 250 embert, zsidót és arabot, amerikai és németet, de még thaiföldiek is a Hamasz fogságába estek. A példátlan terrorakció mérlege több mint 1400, többségében civil áldozat. Izrael válaszul légi és szárazföldi hadműveletet indított a Gázai övezetben.

Az időpont választása nyilván nem volt véletlen, és azóta is sokan húznak párhuzamot a Hamasz terrorakciója és az ötven évvel ezelőtti háború között. Ahhoz, hogy ebbe az összehasonlításba érdemben belemehessünk, fel kell idézni, mi is történt 1973 októberében, amikor a Jom Kippurt és a Ramadánt egy időben tartották.

A támadás akkor is földrengésként érte Izraelt – és teljesen váratlanul. 240 egyiptomi repülőgép 1973. október 6-án délután 2 órakor átrepült a Szuezi-csatorna felett, és bombázta a Sínai-félszigetet, amelyet Izrael az 1967-es hatnapos háborúban foglalt el. Ezzel egy időben 2000 egyiptomi ágyú nyitott tüzet a csatorna nyugati partjáról. A lövedékek 53 percen keresztül záporoztak az izraeli állásokra, és a tüzérség pokollá változtatta a sokáig bevehetetlen védelmi falnak tartott Bar Lev-vonalat. Röviddel ezután egyiptomi katonák tízezrei keltek át a csatornán csónakokon és sietve felállított pontonhidakon, és vízágyúkkal mély nyomokat vágtak a Bar Lev-vonal méter magas homokfalába, hogy tankokat és embereket vezessenek maguk után. Hasonló jelenetek játszódtak

le a Golán-fennsíkon, amelyet az izraeliek 1967-ben szintén elfoglaltak. Az egyiptomi támadással szinkronban pontban 2 órakor a szíriai hadsereg is megindította ott a támadást. A cél egyértelmű volt: mindketten vissza akarták venni, amit az izraeliek elvettek tőlük.

Az arab támadás váratlanul érte Izraelt, mivel a legfontosabb zsidó ünnepen, az engesztelés napján történt. A Bar Lev-vonalon lévő izraeli állásokban kevés katona állomásozott, akik tehetetlenül álltak szemben az egyiptomi túlerővel. A Golán-fennsíkon mindössze 177 izraeli tanknak kellett felvennie a harcot 930 szíriai harckocsival. Az egyenlőtlen küzdelem Dávid és Góliát csatájára emlékeztetett – és még évekig traumatizálta az izraelieket.

Az izraeli vezetés alábecsülte az arab katonai erőt. Alig három hónappal a háború kitörése előtt a frissen nyugállományba vonult Ariel Sharon tábornok még nagyon magabiztosan nyilatkozott: „A következő háborúban Egyiptom visszavonulási vonala Kairó lesz. Az Egyiptom szörnyű pusztulásával jár majd. Teljes pusztulásával.” Amit sem Sharon, sem a többi izraeli tábornok nem vett észre, hogy az egyiptomi hadsereg megváltozott a hatna-

○ Eli Zeira vezérőrnagy (jobbról a második) stábjával 1973 októberében a főhadiszálláson

pos háború óta. Szovjet katonai tanácsadók új haderőt kovácsoltak a fegyelmetlen csürheből. Még Moshe Dajan tábornok, védelmi miniszter, a hatnapos háború hőse is veszélybe került. Október 7-én a Sínai-félszigetről Tel-Avivba visszatérve beismerte, soha nem félt annyira, Izrael megsemmisülésétől tartott.

„Izrael katonai fölényének mítosza súlyosan megdőlt” – örvendezett ezzel egyidőben

szautasította a mozgósítást, szerintük Izraelnek nem szabadna még tovább rontania amúgy is megromlott hírnevét egy megelőző csapással.

Tragikusan súlyos tévedést követtek el: Az arabok egymás után rohanták le az izraeli állásokat. Amerikai becslések szerint az első három napban 1500-2000 izraeli katona halt meg. Ezzel párhuzamosan a tartalékosok mozgósítása nehézségekbe ütközött: a vallási ünnep miatt se a rádió, se a televízió nem működött, és gyakorlatilag nem volt közúti forgalom sem. Egészen addig, amíg a szirénák

meg nem szólaltak, és a rádió újra sugározni nem kezdett. Meir miniszterelnök a kitarítás jelszavával szólt a néphez: „A háború kimeneteléhez nem fér kétség - győzni fogunk”. De a katonai áttörés még csaknem egy hét elteltével sem következett be. Főleg azért, mert nem voltak fegyverek: Csak akkor fordult a kocka, amikor Nixon amerikai elnök úgy döntött, hogy támogatja az izraelieket. Október 12-én a Pentagon légihídat indított, amely naponta több tonna hadianyaggal látta el az izraelieket.

Az új fegyverekkel és azzal a bizonyossággal, hogy egy erős partner áll mögöttük,

Mose Dajan védelmi miniszter és Ariel Saron parancsnok

az izraeliek ellentámadásba lendültek. Napokon belül visszaszorították a szíriaiakat északon, és végül Damaszkusztól 30 kilométerre megálltak. A szuezi fronton keményebb volt a küzdelem: 1000 egyiptomi tank végül 750 izraeli tankkal állt szemben, és a második világháború óta a legnagyobb páncéloscsatát vívták, amelyet végül Izrael nyert meg. Az izraeli egységek a Szuezi-csatornán keresztül betörték Egyiptomba és Kairótól 70 kilométerre álltak meg.

A közel-keleti háború hamar globális válsággá vált: az arab országok olajembargót vezettek be, amit az USA és Európa nagyon megéreztek. Ugyanakkor az USA és a Szovjetunió azal fenyegetett, hogy ismét összecsapnak az októberi háború kérdésében. A kubai rakétaválság után újra atomfegyverek bevetésével fenyegetőzött a két szuperhatalom. *Leonyid Breznyev* Kreml-vezér olyan szorult helyzetbe került, hogy még az egyébként igen elhanyagolt „forró vonalat” is igénybe vette, hogy megakadályozza az elhamarkodott lépéseket.

1973. október 25-én a válsághelyzet végül tűzszünettel fejeződött be. A pattal véget ért háború után helyreállt Izrael pozíciója mind a térségben, mind pedig globálisan, mindez azonban nem tudta begyógyítani az izraeli traumát. 2700 izraeli katona vesztette életét, és a régóta dédelgetett biztonságérzetnek vége lett. Meir miniszterelnöknek és Dajan védelmi miniszternek is le kellett mondania.

A történelmi visszatekintés azt mutatja, a jom kippuri háború és a Hamasz terrortámadása között a szimbólum terén van igazi

párhuzam. A Hamasz nem egy jól összehangolt muzulmán katonai támadás szervezője, hanem egy terrorszervezet, amely elsősorban Irán, másodsorban Katar pénzügyi támogatását élvezi, de önállóan dolgozik. Ennek a terrorakciónak nem volt katonai értelme, gyáván és bestiálisan gyilkoltak és egyetlen céljuk volt: gyűlöletet kelteni. És eléggé kézenfekvő, hogy számoltak a kemény ellencsapással is. E cikk írásakor a Hamasz által 10 ezerre tett palesztin civil áldozat az ördögi terv része, hogy a közel-keleti békés egymás mellett élés amúgy is csekély esélyét nullára redukálják.

A terrortámadás meglepte Izrael, a páratlanul magas áldozati szám megbocsáthatatlan – megfigyelők szerint ez újabb párhuzamot jelenthet a két világpolitikai esemény között. Golda Meirhez hasonlóan valószínűleg Benjamin Netánjahunak is távoznia kell majd a háború végén. Ez persze csak aprócska gyógyírt jelenthet az összetört izraeli szíveknek, viszont egy másik, sajnos kevésbé valószínű párhuzam talán: az 1973-as tűzszünetet még ugyanabban az évtizedben a Camp David-i békeszerződés követte, amely valóban új perspektívákat nyitott meg Izrael számára. Csak nem látni, ki lesz most Begin és ki Szadat.

Bruck Irma

Helyszíni beszámolónk Izraelből

„Rendben vagyunk, de nem jól”

Október 7-én, a Sátoros Ünnep utolsó napján, reggel 6.30-kor az ország déli részén a Gázai övezetből a Hamasz terroristái betörték Izrael területére. A határ mentén lévő kibucokban házról házra mentek, és válogatás nélkül gyilkolták le az útjukba kerülő gyerekeket, időseket, nőket és férfiakat. Akit nem gyilkoltak le és kínoztak meg, azokat elhurcolták túsznak a Gázai övezetbe, mindeközben folyamatosan lőtték és lövik azóta is Izrael egyes részeit. E sorok írásakor a túszként elhurcoltak száma 241-re tehető, közöttük kisbabák, idős, beteg emberek, civilek, vendégmunkások, izraeli arabok. Legalább 1500 halottról és több

most mi van? Úgyhogy felmentem a közösségi médiára, mint a legtöbben. Aztán nem tudtam letenni a telefont. Az elején még jöttek a cenzúrázatlan képek, videók, aztán később már ellenőrizték ezeket, de attól sem lett kevésbé borzalmas. Egy hétig alig aludtunk, alig ettünk. A gyomromban folyamatosan ott volt a gombóc. Nem tudtam elhinni, hogy ilyen dolgok megtörténhetnek itt. Aztán leraktam a telefont és kikapcsoltam a tévét. Muszáj volt elkezdeni normálisan gondolkodni, és a nyitott tévé / telefon mellett ez lehetetlen volt. A lányokkal bekapcsoltattam a helymegosztást a Google térképen a telefonon. Keren először csak egy pár órára kapcsolta be, nem figyelt oda. Elment egy barátnőjéhez itt a közelben, de nem volt térerő, nem válaszolt a telefonra és nem is láttam, hol van. Mire végre telefonált, addigra már teljesen kikeltem magamból.

Hogyan történhetett ez a terrorakció, most nem ez a legfontosabb kérdés. Most ezt a háborút meg kell vívni, ki kell szabadítani a Gázába elhurcolt túszoikat, és véget kell vetni a Hamasz terrorjának.

Sokan kérdezték tőlem, hogy nem akarunk-e a háború idejére hazamenni Magyarországra.

M e g f o r - dult a fejemben, felajánlottam a lányoknak, de határozottan elutasították itt vannak a barátaink,

és itt legalább tudunk segíteni. Távolról nézni ezt, ami itt történt, borzalmas lett volna a tehetetlenség miatt.

A második héten lementem egy pár idegenvezető kollégámmal a Gázai övezet mellé önkéntes munkával segíteni a mezőgazdászoknak.

A háború kezdetekor a rakétázások és a tömegmészárlások

ezer sebesültről tudunk.

Az első héten nem lehetett elszakadni a tévétől. Annak ellenére, hogy alig mondtak valamit. Egész nap erről beszéltek, de nem mondtak semmit. Nem akarták sokkolni a népet a részletekkel. A hajamat téptem, hogy

miatt nagyon sok, a mezőgazdaságban dolgozó vendégmunkás elmenekült, mert közülük is jópárat meggyilkolt és elhurcolt a Hamas. Így katasztrófális munkaerőhiány lépett fel, ami nagy gondokhoz vezethet az élelmiszerpiacon és az ország gazdaságában. Nekem ez a munka egy tökéletes terápia volt ahhoz, hogy össze tudjam szedni magam és lenyugodjak. Azon gondolkoztam, hogy ennyi borzalom után hogyan lehet tovább folytatni az életet. Aztán eszembe jutott drága nagymamám, aki megjárta Auschwitz poklát, elvesztette családját és barátait nagy részét, de mégis össze tudta szedni magát, és képes volt egy új életet kezdeni. Ez így lesz velünk is, megtanulunk a fájdalommal együtt élni.

A kertészet, ahol dolgoztunk, pár kilométer távolságra van a Gázai övezettől, folyamatosan lehetett hallani a háború dübörgését és a légiriadó is megszólalt közben egy párszor, míg ott voltunk. A vendégmunkások félelme teljesen érthető, mert, ha megszólal a riadó, ebben a körzetben csak 30 másodperc marad fedezéket találni, ami majdnem lehetetlen ennyi idő alatt. Úgyhogy egyszerűen csak lefeküdtünk a föld-

re, megvártuk a bummot, aztán folytattuk tovább a munkát. Sokszor eszembe jutott, amit David Ben Gurion mondott:

„Szülőföldet nem lehet pénzért venni vagy karddal elfoglalni, verítékkal lehet csak teremteni.”

*A harmadik hetet is a kertészetben kezdem.

Ha otthon kéne lennem a négy fal között, nem biztos, hogy még épeszű lennék. Ugyan folyamatosan dübörög a föld alattunk a bombázások miatt, és óvóhely sincs, amikor megszólal a légiriadó, de a munka megnyugtat. Minden nap jönnek új és visszatérő önkéntesek, idegenvezető kollégák, számítástechnikusok, nyugdíjasok, jógaoktató, DJ és sokan mások, még külföldről is.

Tegnapról a jógaoktató jóvoltából egy kicsit jógázunk és nyújtógyakorlatokat végzünk hátunk karbantartására, közben a fejünk fölött Apach helikopterekből lövik ki a Hamasz terroristáit. Kissé szürreális a háttér, de már kezdjük megszokni.

A nap végén, amikor felültem a vonatra hazafelé Askelonból, egyedül voltam a két-szintes vagonban, és az egész vonaton voltunk talán öten. Tel-Avivig nagyon lassan ment, lehet, mert légiriadó volt útközben, nem tudom. A tel-avivi állomásokon dugig megtelt a vonat, az emberekkel, akik mentek haza a munkából. Én ültem a koszos, izzadt ruháimban fáradtan, de tele energiával a laptopos, szépen öltözött emberek között, fura érzés volt. ...

A környékünkön a látszólagos nyugalom megtévesztő. Az ország középtáján lakunk, és itt egyelőre nyugalom van. Beindultak az iskolák, akit nem hívtak be tartalékos szolgálatra, az dolgozik. A játszótéren a gyerekek futkároznak és játszanak, az emberek kutyát sétáltatnak, sokan sportolnak. Ha nem nyitom ki a tévét és a közösségi médiákat, akkor azt is hihetném, hogy minden rendben van, mint egy hónappal ezelőtt. De semmi nincs rendben.

Szeretném megköszönni mindenkinek a meleg szavakat és az együttérzést ezekben a nehéz órákban. Mi rendben vagyunk, de nem jól. Ha esetleg itt is megszólalna a légiriadó, legalább van a lakásunkban védelmi szoba.

2023. november 6.

Bodrogi Zsuzsa (Izrael)

A szerző képei

Háborús napok egy tel-avivi szállodában

Erecben mostanság nem szokás azt kérdezni, hogy vagy. Helyette számokkal és nevekkal kommunikálunk. A mögöttük felsejlő arcok és fájdalmas emlékek mint a manna hullanak ránk, és töltik be az étert a háborús hírekkel tűzdelt légiriadók között. A nemzet egyként hangolódik rá az éles fájásra, látja a tévében, telefonon, és szívja magába hajdanvolt háborúkat megélt, ódon rádiók recsegő hangján otthon, úton az autóban, a buszon, a boltba betérve, a valami megváltó csodát remélő várakozás megszámlálhatlan óráin és álmatlan éjszakákon át.

A gyász és a tehetetlen düh között lebegő létezéshez képest még egészen távolinak tűnik az elfogadás, annak a felismerése, hogy a bosszú, vagy a túlélők és az életre ítéltettek fájdalmas önkínzása sem hozza vissza veszteségeinket. Szakértők nyilatkoznak. Tennünk kell valamit, mert a trauma idővel még súlyosabbá válik. Mindenki segítene, de érezhető a tanácstalanság, ilyen szörnyűséggel az elmúlt 75 évben nem találkoztunk. Erős idegrendszerű, kíméletlen katasztrófákban edzett orvosok, életmentők ülnek a kamerák előtt. És hangtalanul sírnak. Nincsenek szavak, pedig most azok kellene, a fájdalom csatornáinak megnyitása. Az emlékezés, a visszaemlékezés bármilyen fájdalmas is, de segíthet. A média mindent megtesz, szünet nélkül megtört hangú gyászolók, elhurcolt szeretteikért könyörgő családokat kérdező fojtott hangú riporterek váltják egymást a nap huszonnégy órájában.

**NÉHÁNY TÖRTÉNET ÉS A HOZZÁJUK KAPCSOLT ARC
NEM ENGED, ÁRNYÉKKÉNT KÖVET, MINTHA MONDANI
AKARNA MÉG VALAMIT.**

Képzeld el, hogy egy 1,5 éves gyereknek, aki egy sötét szobában

rekedt étel, áram,játék nélkül, aki csak lövéseket és kiabálást hall, azt kell mondanod, hogy csendben kell lennie. Most nem szabad zajt csapni, mert odakint veszélyes. Gondolkozz el ezen egy pillanatra! Most képzeld el, hogy tíz órán keresztül kell ezt csinálnod. Tíz óra sötétben, a háború hangjaival közvetlenül az ablaknál - emlékezik vissza a nahal-ozai Amir Tibon, a Haaretz újságírója. Élünk - írja. - Mi túléljük, de sokan nem. A Ynet fotóriportere, Roi Idan holttestét két héttel az október 7-i kár-azzai mészárlás után találták meg. Feleségét, Szmadart szintén meggyilkolták. Két gyermekük, a kilencéves Michael és a hatéves Amália elbújt a szekrényben, és életben maradt. A legkisebbet, a hároméves Avigail Gázába hurcolták.

Megannyi szülő nélkül maradt árva és árván maradt szülő, kiknek gyerekeit elnyelte a Hamász könyörtelen gyilkoló gépezete. Volt, aki szinte megkönnyebbüléssel fogadta, hogy gyermekét megölték, mert úgy vélte,

ami Gázában várt volna rá fogolyként, még a halálnál is rosszabb, majd két héttel később szembesítették azzal, hogy mégsem halt meg, hanem elhurcolták a terroristák.

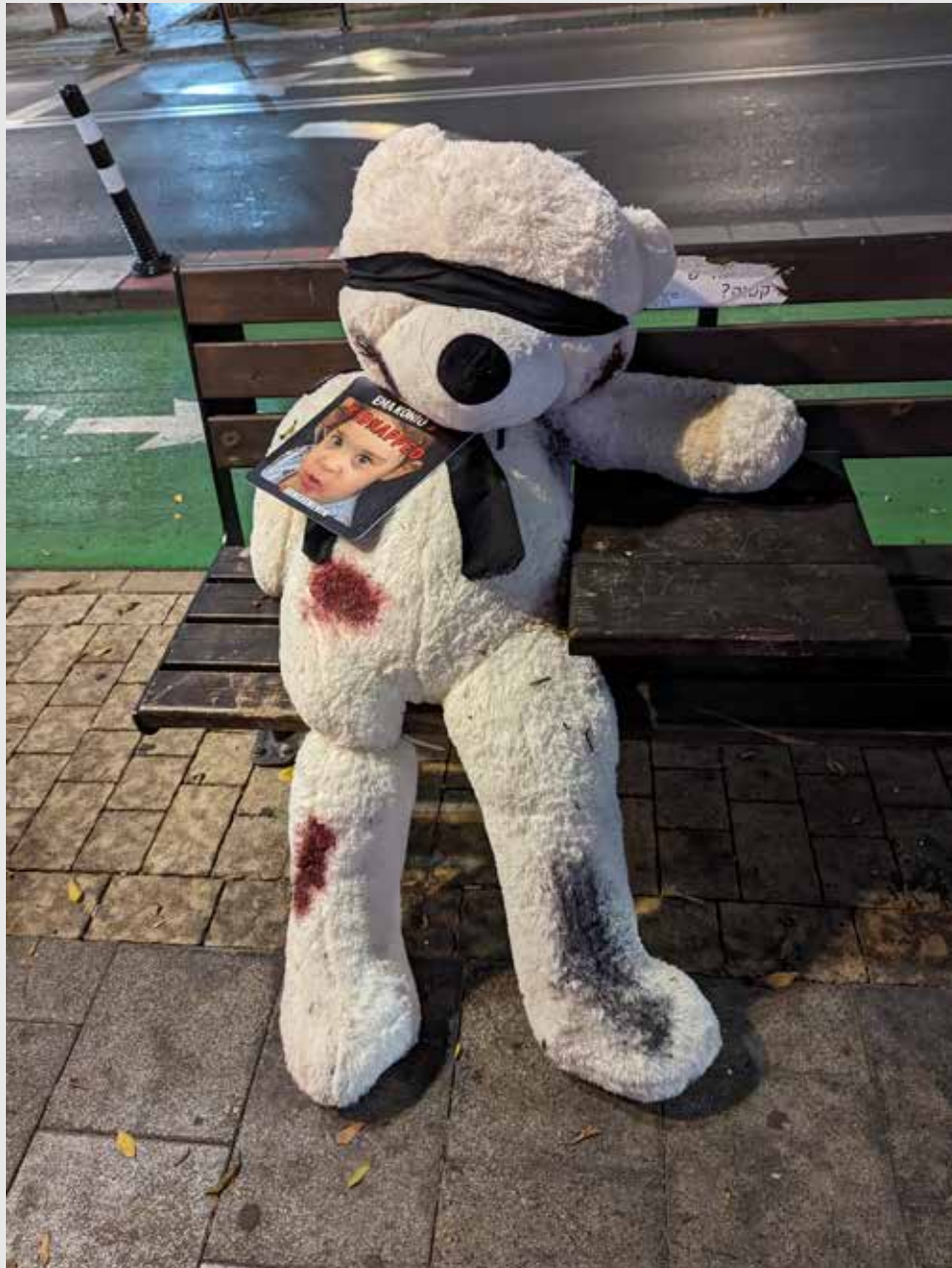
Az egyik csatornának nyilatkozó, önmagukat hibáztató katonák abban a reményben indulnak harcolni, hogy meghalnak a csatateréren, mert úgy érzik, cserben hagyták a népet, ezért akár az életük árán, de megnyerik a háborút. Mellesleg többfrontos háború van, ha mindezen csapás nem lett volna elég. Az aktív állományhoz közel négyszázezer tartalékos jelentkezett. Külföldről fiatalok, idősek külön mentesítő járatokkal önként érkeznek, és állnak be szótlanul a sorba. Emellett a civil összefogás soha nem tapasztalt

erejével az egész ország egy emberként támogatja a létünkért küzdő katonákat, a gyászoló vagy a szeretteik visszahozataláért könyörgő családokat és a rászorulókat.

IGEN AZ ÉLETRE

A háború hevében lopott félórában, rögtönzött tábori hupák alatt katona-párok kötik egybe sorsukat. *Mi már győztünk* - néznek a boldogító igent megörökítő kamerába, és mosolyognak egymásra, azt üzenve mindenkinek és leendő gyerekeiknek, unokáiknak, hogy bármilyen nehézségek ellenére, de Izrael népe él és örökké élni fog.

Közben a háborús hétköznapiak. A szokásos tel-avivi forgalomhoz képest üresek az utcák. A késő őszi turistacsalogató hőségben néptelen a tengerpart. Munka sincs, a szállodában önkénteskedni lehet. Úton a késő esti műszakra a túszok fo-

tek végig, az Ibn Gvirolra érve egy légiriadó késleltet. Fotóznál, de mérges ismeretlenek türelmetlenül rángatnak be valami dohos pincébe. *Nincs közük hozzá* - mondják -, *de itt és most nem éri meg meghalni*. Hűvös távolságtartás kovácsolja össze az utcai társaságot. A sziréna és a robbanások között felszabaduló 'többi néma csendre' válaszul mindenki tesz valami teljesen felesleges megjegyzést. Kiszabadulva a párás levegőre még egy pillantás az égre, és megyünk a magunk dolgára.

A TÚLÉLÉS FILOZÓFIÁJA, ÉBREDEZIK A NEMZET

A szállodában egy egészen más világba érkezem. Itt van az északi Kirját Smona apraja-nagyja, és persze a kutya meg a cica sem maradhatt a veszélyes zónában. Közöttük néhány, a napi bevetésről felszereléseikkel megrakodva visszatérő külföldi újságíró rohángál. Szocreál üdülő és Graham Green feeling keveredik a menza kaja illatával.

Táli a kedvencem. Már az első nap figyelmeztetnek, valami nincs rendben vele. Felvetődik a szociális segítség lehetősége, bár kétlem, hogy igénybe venné, ellenben szívesen beszélget. Hangja olyan, mint az altató, halkán kezdi el a mondatot, aminek sosem ér a végére. Elte-

lik vagy félóra, és érzem, hogy máris aludnék. Hosszú kitérők után visszatér az aznapi aktuális témára. Fél kimenni az utcára. *Tudod, hogy még mindig lehetnek kint terroristák, csak úgy jár-kálnak.* Bólogatok némán, remélem nincs igaza. Majd szóba kerül, hogy nem ehet húst, de a falafel, amit kapott vacsorára, az lo bááli [nem jön be], mellesleg, amit halnak mondanak, az lehet, hogy csirke, vagy ki tudja, mi más. Végül szusit rendelt, amit órák múlva hoztak ki. Belekezdenék, hogy a Bugrasovon, két percre innen van egy kóser szusis, de elborult tekintettel tárgyilagosan közli - *terroristák lehetnek az utcán.*

Tálit a váltás indiai fiú érkezése szakítja meg, aki nem ért semmit, angolul és talán pandzsábul beszél. A háborúba és Erecbe a maga nyugodt módján egyszerűen belesöp-pent, egy ukrán lánnyal történt szerelembe esés és házasság útján. Azt mondja, szeret itt lenni, mert remekül lehet autót vezetni, ugyanis szerinte az itteniek ismerik a KRESZ-t. Látja, hogy erről nem vagyok teljesen meggyőződve, de inkább hagyom, hogy tovább folytassa. A bitcoinra esküszik - mondom, a terroristák is, de ezt egy jóságos mosoly kíséretében elengedi, majd arról mesél, hogy Risonban lakik két kisgyerekes családdal, manapság a pince felé járnak a legtöbbit, lévén a kisváros naponta többször is célkeresztbe kerül.

LÁTTÁL-E MÁR KATONÁT...

Mire kifogytunk a témából, a rövid tennivalók egyeztetését követően hirtelen ott áll előttem Dávid és Góliát.

Érkezésük nem váratlan, előtte telefonon érdeklődtek. Meglepődve dadogok, de a hirtelen a föld alól előbújó gyerekek kíségetnek. *Katonák, katonák vagytok* - kérdezik és felelik *egyszerre*, miközben örvendezve száguldanak le a lépcsőn, és kórusban éneklük: *nenatzeah, nenatzeah* (győzni fogunk). A rövid adminisztráció közben kérdésekkel veszik körbe a déli frontról néhány óra pihenésre érkezőket. Későre jár, és csak dupla ágyas szobát tudok adni, magyarázkodom, amikor a gyerekek ordibálása közben végre szóhoz jutok. Tétován rábólintanak. Dávid azért kérne egy külön takarót, de Góliát rádörmög, ebben a hőségben inkább egy kiadós zuhanyra van szükség. Rohanok fel a lépcsőn, hogy segít-

A szerző képei

sek. Megcsap a fullasztó párás hőség, amint belépünk a sötét szobába. Kis idő, míg a hűtés beindul, magyarázom, és a szekrényből kivéve nyújtom az extra takarót. Közben az asztalra teszük kis csomagjukat - a szemközti makolet (kisbolt) nejlonzacskójában talán kis elemőzsia lapul - és a mázsásnak tűnő uzikat. Nagy teherrel szabadulva, de fegyvertelenül hirtelen zavartan téblábol Dávid és Góliát a szoba közepén. Majd a nevemet kérdezik. Az utcán észre sem vesszük a velünk együtt lélegző megannyi katonát, azonban ilyen közelről érzékelve a létünkért harcolókat, elbizonytalanodom. Most már ismerjük egymást, tudom a nevüket, ők tudják az enyém, és azt is, hogy mire gondolok. Talán ez az utolsó éjszakájuk, aztán meglehet, ők lesznek a következők, akiknek nevét egy hűvös reggelen a hadsereg szóvivője nyilvánosságra hozza. Félrefordítom a fejem. *Minden rendben lesz* - zengik fáradtan is csillogó szemmel. Góliát ölelésében, mint a tengerben tűnik el a néma zokogás.

Másnap péntek. Menza helyett ünnepi vacsora. A passzázst megannyi sábáti gyertya fénye veszi körül. A mieink és a szembeni Tower déli menekültjei az átjáróba kitett asztalokat, strandszékeket és rögtönzött műanyag rekesz-ülőhelyeket elfoglalva békés péntek esti beszélgetésbe elegyednek, majd megérkeznek a zsinagógából jövők is.

Alig kezdem a műszakot, amikor a lépcsőn Mordi rohan felém. Bét semesi törzsvendég, nem evakuált. 26 évesen már veteránnak számít, 19 évesen nősült, de már elvált, plusz egy gyerek. Leborítja elém a pultra a színes gumicukrokat. Kötelező sábáti cukorbevétel. Immár szokásunkhoz híven beszélgetünk a csendes sábáti éjszakában. Megrendülve, de üres tekintettel beszél az áldozatokról, az elhurcoltakról. Nem igazán érez semmit, és ezt nem is titkolja, de nincs benne semmi rosszindulat. Inkább témát váltok, kérdezem, hol sábeszoltak, ettek-e valamit. Kérdésre kérdéssel válaszol - *Éhes vagy? Mindent hoztunk, van hamin*. Fél kiló gumicukor után nem látszik rajtam a lelkesedés. Sértődötten felhúzza szemöldökét - *Ez nem olyan chulent, érted? Ez hamin* - szólal meg belőle a büszke marokkói, és hosszasan magyarázza a hamin lelkét, értelmét. A *mi sóletünk* és a füstölt liba fanyar íze a számban, érzését szívesen elmagyaráznám, ha találnék rá megfelelő szavakat. Hajnalodik már, aludni készül,

amikor felveti - *Tanítanod kell nekem a soáról, nem sokat tudok róla*.

Az esti műszakra még aznap visszamegyek. A passzázsból gyülekezik a szálloda népe, többnyire nők és gyerekek. Havadlára várva Miri nézgelődik, hátha erre jár valami férfiember a zsinagógából jövet. Inkább felszaladok Mordiórt. Menta illatát lélegezzük be, és Mirivel a háborúról beszélünk, miközben Mordi az imakönyvben keresi a megfelelő passzást. *Van valakid?* - kérdezi Miri a frontra utalva. Dávid és Góliát arca lebeg előttem, és mielőtt nemmel válaszolnék, azt mondom - *mindenki*, de hangomat elnyeli a szokatlanul verbuválódott gyülekezet és Mordi bócheres, érces hangja. Behunyom a szemem, magával ragad a mizráhi fuvallat. Miri átadja a *tirus* maradékát, de előtte cseppenként parfümnek használja. Pár percig még késleltetjük az időt.

A háború és a remény újabb hete kezdődik. Előkerül az első sábat utáni cigi, férfiak, nők egyaránt kiéhezve, átszellemülten gyűjtanak rá, hozzá kólát kóstolgatnak, amott türelmetlen, idősebb jemeniek már hozzák a *tásbéces* táblát, kuttyás gazdák tesznek egy savuátov kört, megelégnék a passzázssal.

Közben az étkezésben véget ér a *kirjátiak* sábáti vacsorája. A tévében hangtalanul peregnek a háború frissített kockái. Üres asztaloknál mosolygó japán tévések kanalazzák a gőzölgő tésztalevest. A németek távolságtartóan merengenek, kis rosszindulattal azt érzem, némileg megkönnyebbülten nyugtázzák, most nem ők a rosszfiúk, árnyékos tekintetük mögött azonban érezni, hogy nem bírják feldolgozni, amit láttak.

A nagy nyüzsgésben eltelt az idő, várom a váltást. Utolsó simítások a takarodó előtt, a porszívó zajában nesztelenül Táli jelenik meg. - *Terroristák vannak, de tényleg. Rehovotban* - közli szenvtelenül, andalító hangján. Teszek egy próbát, és igyekszem meggyőzni, hogy nem hallottam róla. Elmereng rajta, majd egy másik szövevényes történetbe kezd, amit - bevallom - alig értek, azért sem, mert figyelmemet eltereli karikagyűrűje és mellette a kékköves csillogó gyémánttal körberakott jegygyűrű. Nem merem megkérdezni, hogy hol van a férje, miközben továbbfűzi a sokszereplős történetet, aminek végképp elvesztettem a fonalát. Mielőtt mégis belebonyolódnánk, indiai tévések jelennek meg. Táli elköszön. A kimondhatatlan nevű indiai stáb a háború kezdetétől, hetek óta velünk van. Ha összefutunk, mesélnek a látottakról, összefüggésben saját történelmükkel, és pakisztáni terheikről. Pár szót még váltunk, búcsúzóul egyikük megemlíti, hogy néhány napot munkáltatói ismét hosszabbítanak, rákérdezek, hogy esetleg itt maradnának velünk a háború végéig? Útban a lift felé hátra szól, hogy már csak két napig, majd meggondolja magát, és visszafordul. *De visszajövök a győzelemre*. - közli próféta, természetes egyszerűséggel az izraeli nép sorsának alakulását. Addigra talán én is meg merem kérdezni Tálitól, hol van a férje, és hanukai csodaként a túsok is hazaérnek épségben.

Nagy Gabi (Tel-Aviv, Izrael)

Egy itáliai nyomozás története

„Ő az, igen, ő az én első szerelmem”

Rómától délkeletre, alig kétórányi autóútra már bőven a Középső-Appenninek karéjai magasodnak fölénk. 2019 márciusát írjuk, jégzajlásnak egyelőre híre-hamva odafönn, de ahogy a hófödte bércek összekapaszkodnak, páfrányzöld, szív alakú árnyékokat vetnek a tavaszba boruló dombszoknyákra meg a völgyre – s egy-egy szív közepén mesés középkori borgók (falvak) fehérlenek. Lazio és Abruzzo határán járunk, a nap és a hold nehezen adják át itt egymásnak a helyet.

Egy levél miatt érkezünk mint a washingtoni United States Holocaust Memorial Museum megbízottjai, mondanám: lóhalálában, de hazudnék. Ezt a levelet még 2018 őszén kaptuk, egy holokauszt túlélő lánya hívta fel a figyelmünket egy településre, ahová hontalan zsidókat internáltak az 1938-as faji törvényeket követően, többek közt az édesanyját is. A település neve – egyike annak a többszáz, a Duce által stratégiaileg kevésbé fontosként számontartott helynek, ahol szabad internáló táborokat létesítettek – *San Donato Val di Comino*. A faji törvények alapján hontalan zsidónak minősültek a náci ideológiák elől menekülők, a külföldi egyetemisták és munkavállalók, illetve mindazok, akik az első világháborút követő években szereztek meg az olasz állampolgárságot. A levélben az állt, hogy

a faluban zökkenőmentes, sőt szolidáris volt a hontalan zsidók elhelyezése és az együttélés, a podestától – így hívták a fasiszmus alatt a ki-nevezett településvezetőket, szabad választások híján eltörölve a polgármester (sindaco) intézményét – a plébánosig a legtöbb előjáró sokat tett azért, hogy a többnyire Firenzében letartóztatott huszonnolc hontalan, ha ott-honra nem is, de átmeneti lakóhelyre leljen náluk. Kérvényeket írtak a feletteseiknek, a járási rendőrparancsnoknak, a belügyminisztériumnak, segítettek a családgyejesítésben, ha a férj egy másik, kizárólag férfiak számára alapított gyűjtőtáborban raboskodott, sokkal cudarabb körülmények között. Utánajártak az állam által kiutalt, de mindig késve érkező támogatásnak, ami egyébként épp csak az éhhalál elkerülésére volt elég, és persze személyesen vállalták a keresztszülőséget azoknál az internáltaknál, akik a háborús helyzet súlyosbodásával a kitérésről remélték a megmenekülést.

Évekig jártunk vissza interjúzni, hihetetlenül tapasztalt, nagytudású helytörténész – azóta már – barátunk segített abban, hogy minden szemtanút meghallgassunk, ki-ki elmondhassa, hogyan élte meg gyerekként, kamaszként, fiatal felnőttként a háborús időket, volt-e, s ha igen, milyen viszonya az internált, ám a helyiek számára mégis csak oda telepített zsidókkal. Változott-e valami a fasiszmus bukásaként aposztrofált reményteljes periódussal, amikor Mussolini letartóztatásával és a király, valamint a vezérkar elmenekülésével egy röpké időre szabadnak hitték magukat – bár Badoglio a zsidótörvényeket még ekkor sem törölte el. Hogyan omlott össze ez a remény, amikor egyik napról a másikra a német csapatok immár megszállóként özönlöttek el Itáliát.

A megszólalók, ezt elsőre furcsának találtuk, oldottan kezelték az interjúhelyzetet, szokva voltak diktafonhoz, kamerához, a település ugyanis már az 1960-es évek végétől a tabloid és közszolgálati orgánumok érdeklődésének fókuszában állt. Ennek egyik, ha nem a legfőbb oka az volt, hogy egy szemfüles tényfeltáró újságíró felfedezte az internáltak között néhány korabeli celebritás nevét. Egyikükről, egy bizonyos *Grete Blochról*, akiről a helyiek úgy tudták, hogy a *Franz Kafkával* folytatott bensőséges viszonyából egy közös gyereke is született, képes riportokat közölt az országos

Milka Bemporad

sajtó, és a falu egy csapásra híressé vált. Grete Bloch Kafkához fűződő viszonyáról nem tudunk meg a szóbeszédnél többet, számunkra egyike volt annak a tizenhat internálnak, akit – bár maga is kikeresztelkedett – 1944. április 6-án deportáltak, és akinek szertűnk volna a pletykarovat keretein túlmutató identitást adni, rekonstruálni az internálás során eltöltött éveit. A tizenhat elhurcolt ember közül négyen tértek vissza, Grete Bloch nem volt köztük.

A tanúságtevők magabiztos, panelekbe merevedő narratíváit, a celebritásokat övező anekdotákat nehéz volt áttörni, a végén azonban mégis sikerült. Apránként felködlött a San Donatóba internáltak alakja, a hétköznapi valósága, megtudtuk, melyik szemtanúnk amerikai rokona küldött annyi kávé az Újvilágból, hogy meghívhatta magához egyiket-másikat, hogy milyen alkalmi munkával (kőfejtés) sikerült kipótolniuk az éhbérrel egyenértékű segílyt, hogy kinek volt fejléces levélpapírja, csatos szandálja, melyik nő szült a raboskodása során, melyikük tartotta a nagyobb zsidó ünnepeket, ki vett részt egy-egy húsvéti passió előkészítésében, megrendezésben, hosszú a sor, nem is érdektelen. A legfontosabb mégis az, hogy az évek során szemtanúról szemtanúra jutottunk el egy bizonyos *Levi*-családig, a férfi, *Enrico* színházi intendáns és rendező volt korábban, a felesége, *Kazár Gabriella* magyar balerina. Két gyerekük született, egy kisfiú, akit még a faji törvények előtti befogadó Olaszország iránti hálából *Italónak* neveztek el, és egy kislányuk, aki San Donatóban jött világra, a neve: *Noemi*. *Kazár Gabriellát* és gyerekeit meggyilkolták Auschwitzban, csak a férfi tért haza.

Kutatócsapatunk birtokában mára ott vannak a fotóik, a keresztleveleik, pár archív dokumentum és egy Ducéhoz címzett kézzel írott levél, amiben *Kazár Gabriella* arra kéri személyesen megszólítva Mussolinist, hogy

Kazár Gabriella

helyezze át a férjét San Donatóba, illetve van néhány tanúvallomásunk Italo falubeli pajtásaitól, akik azt is megmutatták, melyik utcában játszottak egymásra tornyozott likas konzervdobozokkal, amit kavicsokkal kellett ledönteni. Ám egy kutatónak ez édeskevés.

Snitt.

2023 késő őszen Firenzében interjúzunk, ezúttal zsidó túlélőkkel. Azaz: megmenekített emberekkel, akiknek a szomszédaik, barátai, kollégáik közbenjárásával sikerült elbujdosniuk a náci-fasiszta üldöztetések elől. Vasárnap kora reggel van, a város párásan éledezik a napokig tartó felhőszakadások után. Átjutunk a fegyveres örök kérdéseire – az október 7-i izraeli terrortámadásokat követően fokozott biztonsági intézkedések vannak érvényben mindenütt – becsengünk az izraelita idősothtonba, ahol egy testvérpár, Milka

és Loretta Bemporad várnak bennünket. Régi firenzei kelme-festő család gyermekei. Elsőként Milkával interjúzunk, életében először beszél nyilvánosan *arról*. A vonatkozó névmások sokaságában ez a szó külön nyomatékot kap minden túlélőnél, mintha a rettegés örökre ráégett volna a néven nevezendőre. Bámulatatos bravúrral tartja magát a gyermekkori emlékekhez, árnyaltan önreflexív, amikor tanúvallomását a későbbiekben szerzett tudással egészíti ki. Ha neveket, helyszíneket, időpontokat említ, ki-kikacsint nővére, Loretára, aki egy pedellus szigorával bólogatva helyesel. Milka egy kockás pléddel letakart kórházi ágy mellett ül egy rozoga karosszékekben, az ágy másik oldalán Loretta. Ölében azzal a mappával, amiben a családi dokumentumokat és az emlékiratait őrzi. Itt, Olaszországban ritka kivétellel minden túlélő feldolgozta és megírta az emlékeit. Elképesztő levéltári munkát és lelki-szellemi erőfeszítést tettek bele abba, hogy egyetlen név se vesszen feledésbe, s hogy a neveken túl hús-vér valóságként emelkedjen ki a felejtésből az egyén és a közösség története. Aminek, ezt sokadikára tapasztalom elismerő csodálattal, szerves részét képezi az is, hogy a felnőttek legtöbbször arra is odafigyeltek, hogy élet vegyék a traumatizáló eseményeknek, és a hegyekben, barlangokban, kietlen tanyákon való bujdosást hosszúra nyúlt kirándulásként találják a gyerekeknek. Adja magát a kérdés,

hogy a felszabadulást követően ki mikor jött rá a „kirándulás” valódi jelentésére. Milka Bemporad gondolkodás nélkül rávágja: „Akkor, amikor apukám barátja, Nedo Fiano visszajött a haláltáborból és sokáig nálunk vendégeskedett”. Ennél a mondatnál valami megmozdul bennem, valami, ami egyelőre tompán, hangtalanul pulzál, de nem tud alakot ölteni. Nedo Fianoval már nem sikerült találkozni, a világjárvány éveket vett el a kutatásban, közben sorra vesztettünk el tanúságtevőket. De olvastam az emlékiratait. Nedo Fiano, Nedo Fiano, visszhangzik még egy ideig a belső ködben, aztán a beszélgetés tova sodor.

Az interjú után rövid szünetet tartunk, Loretta Bemporad helyet cserél a hűgával. Látszik rajta, hogy indiszponált, noha Milkával ellentétben nem először tesz tanúvallomást. Minden mondatért, a legkisebb információért is meg kell küzdenem. A tekintetével korhol, mintha azt mondaná a maga kérlelhetetlen pedellusos szigorával: de hiszen a húgom az imént mesélte el; vagy: de hiszen ott van abban a könyvben, amit interjú végeztével majd odaadok magának. Nem akarom feladni. Abból tudom, hogy nem adhatom fel, ahogyan a húga korábban a helyeslését várta, ahogyan kilesett rá. Folytatjuk a barkóba-szerű beszélgetést, nehezen haladunk. A bujkálást, bár már nagyobbacska volt – az emlékek előhívásában egy-két évnyi korkülönbség is rengeteget számít –, ő is kirándulásként élte meg. De nem várja meg, hogy visszakérdezzek, folytatja magától: akkor jött rá, hogy az életük forgott kockán, amikor az apukájuk barátja hazatért Auschwitzból, a nevére nem emlékszik, csak arra, hogy a fiával, akit Italonak hívtak, együtt jártak a firenzei zsidó óvodába.

És ekkor összeér bennem két történet: Nedo Fiano neve kibontakozik a sűrű ködből, bevillan, hogy együtt volt a halálmenetben azzal az Enrico Levivel, akit San Donato Val di Cominóból hurcoltak el. Enrico Levi fiát pedig Italonak hívják. Nem maradt fenn róla csak egy emléktábla, néhány fotó meg a megmeneküléssel hamisan kecsegtető keresztlevél.

Milyen Italo? - kérdezem és nem tudom leplezni az izgalmamot.

Nem emlékszem.

Hogy nézett ki?

Szép, fekete hajú kisfiú volt, szerelmesek voltunk egymásba az óvodában, annyira szerettük egymást, hogy a két család miattunk kezdett barátkozni és összejárni. Az anyukáink is nagyon megszerették egymást.

Hogy hívták Italo édesanyját?

Nem tudom, nem emlékszem. Csak arra, hogy táncosnő volt, talán magyar származású. Igen, magyar volt, és volt egy társulatuk: Borogyinov volt a nevük.

Ekkor már nem szólok közbe, Loretta felpattan a karosszékből, és kozák táncot imitálva mutatja, hogy milyen társulatról van szó. Gabriella, kiált fel váratlanul, Gabriellának hívták Italo édesanyját, és született egy másik gyereke, Noemi. De ő már Abruzzóban született, egy internáló táborban. Mert őket Firenzéből családosan elhurcolták. És az apukájukat

Grete Bloch

Enricónak hívták. Enrico Levi, igen, ő jött vissza, és mesélte, hogy a gázkamrák előtt a rongykupacokat válogatva meglátta a felesége és a gyerekei ruháit. Italo Levi a kisfiú. Rendszeresen írtunk egymásnak, mert mi akkor már nagyobbacskaak voltunk és tudtunk írni-olvasni. És a családjaink is leveleztek. És Enrico azt mesélte a levélben, hogy húsvéti passiót rendezett a faluban. San Donato Val di Cominóban. És őt a falubeliek nagyon, de nagyon becsülték, Don Enri, így hívták. Don Enri.

Ültem Loretával szemben, letaglózva ettől a csodától, a találozásunktól, a Levi-családdal való találkozástól. Elővettem a telefonom. Kikerestem Italo fotóját, felálltam és odaadtam neki.

A szigor ekkorra már teljesen eltűnt az arcáról, a szemhéja vörös volt, de uralkodott az érzelmeim. Elvette a telefont, rángyított a fotóra, majd rám nézett:

– Ő az, igen, az én legelső szerelmem.

Király King Júlia

Gyermekgyilkosságok a zsinagógában

Észt kollaboráció a vézkorszak idején

Pärnu Észtország harmadik legnagyobb lélekszámú városa, amely tengerparti fekvése és különleges mikroklímája miatt joggal viseli az „Észtország nyári fővárosa” címet. A város zsinagógájában 1941 novemberében 33 gyermeket és serdülőt gyilkoltak meg, közülük tizenhárman ötévesnél fiatalabbak voltak. Az áldozatok egyike Daisy Levin volt, akinek rövid életét nemrég felfedezett levelek örökítik meg. A közel-múltban napvilágra került mintegy harminc levél a tallinni Megszállások Múzeumában található.

Daisy 1930 februárjában született Pärnuban, ahol zsidó szülei vasárbulót vezettek. Kislányuk mellé egy észt dadát alkalmaztak. A Pärnu-Jaagupi melletti Pere faluból származó *Hildegard Simonlatser* nagyjából annyi idős volt, mint Daisy édesanyja és édesapja. A gerinctuberkulózistól szenvedő lány alkalmatlan volt a mezőgazdasági munkára, ezért ment a városba dolgozni.

Hilde tíz évig volt dajka a Levin családban, és az anyjához intézett levelei révén kirajzolódik előttünk a kis Daisy és családja élete. Írásaiban beszámol a kislány születésnapjairól, első lépéseiről, vakbélgyulladásáról, bizonyítványáról, amelyben a rajz kielégítő, a többi tantárgy jó és nagyon jó érdemjeggyel szerepel. Levinéktől küldött utolsó levelét a háború első napján, 1941. június 22-én írta. Néhány hónappal később Daisyt és 32 másik zsidó gyermeket meggyilkoltak a pärnui zsinagógában.

A ZSIDÓKÉRDÉS MEGOLDÁSA ÉSZTORSZÁGBAN

A szovjet megszállás kezdete előtt mintegy négy és félezer zsidó élt Észtországban. Körülbelül felük, 2200-2300 fő Tallinnban, Tartuban 1000, Valgában és Pärnuban pedig körülbelül 250, a többiek kisebb csoportokban éltek szerette Észtországban. 1941 végére gyakorlatilag minden észt zsidót meggyilkoltak. Észtország azért lett ilyen gyorsan *Judenfrei*, mert kevés zsidó maradt ott, és gyorsan végeztek velük. Észtország volt az első ország a világon, ahol a zsidók kulturális autonómiát kaptak. Ugyanakkor Észtország volt az egyetlen ország Európában, amelynek szinte az összes zsidó állampolgárát meggyilkolták. (Észtországban további 19 000, főként Litvániából és Lengyelországból deportált zsidót gyilkoltak meg néhány év alatt.)

Az 1940/1941-es szovjet megszállás idején a zsidók egy része együttműködött az új hatalommal, ennek ellenére 1941. június 14-én közel 400 észt zsidót, vagyis a zsidó közösség tíz százalékát Oroszországba deportálták. Így egyáltalán nem

Daisy és Hilde

tűnik meglepőnek, hogy 1941-ben, a német megszállás kezdetéig mintegy ezer zsidó úgy döntött, hogy Észtországban marad, nem hagyja el hazáját a szovjet csapatokkal. Azon sokak számára, akik nem csatlakoztak a szovjet rezsim kiszolgálóihoz, az evakuálás szibériai munkatáborjelentett volna.. A Wannsee-i konferenciára akkor még nem került sor. (A náci felsővezetés 1942. január 20-án Berlin egyik külvárosában, Wannsee-ben másfél óra alatt eldöntötte a zsidókérdés végleges európai „rendezését”.)

A német csapatok 1941. július 8-án elfoglalták Pärnut. A zsidók egy részét, köztük Levinéket már júliusban letartóztatták, többeket július 13-án kivégeztek, az életben maradtakat a Bet Ait nevű istállóba és takarmánytárolóba vitték.

Az embertelen helyzet arra kényszerítette az egyik asszonyt, hogy szeptember 15-én levelet írjon Pärnu észt rendőrfőnökének. „A nehéz helyzet arra késztet

Daisy szülei, hátul biciklivel Hilde

bennünket, hogy nagy kéressel forduljunk önökhöz. Mindannyian szenvedünk a nem megfelelő ruházat és ágynemű miatt. Júliusban, meleg időben letartóztattak minket azzal, hogy néhány órás kihallgatásra bevisznek. Most közel hat hete vagyunk őrizetben, erkölcsileg és testileg is összetörve. Az anyáknak rettenetesen nehéz és fájdalmas nézni a kisgyermek szenvedését, éhezését, betegségeiket ilyen állapotban. Közeledik az ősz és a tél, hidegek az éjszakák; nincs mivel betakargatni őket, és nincs, amire lehajthatnák a fejüket. A gyermek nem érti a helyzetet; csak ennielót és meleg ruhát kér. Könnyes szemmel kérjük együttérzésüket, mert mindannyian Észtországban születtünk és nőttünk fel, hűsleges állampolgárok vagyunk és teljes szívünkben szeretjük hazánkat. Ezúton is kérem szíves segítségüket az emberség nevében, hogy elhozhassuk otthonról a szükséges ruházatot. Reméljük, megérti nehéz helyzetünket, és elfogadja kérésünket.

MINDEN TISZTELETTEL, MINDEN ZSIDÓ GYEREK ÉS NŐ.”

A zsidó kétségbeesett segélykérésére az észt rendőrség a maga rettenetes módján reagált. Az anyákat és a gyerekeket átszállították a zsinagógába, és ott elválasztották őket. A gyerekeket a zsinagógában hagyták, míg az anyákat a Raeküla erdőbe vitték, és november 2-án agyonlőtték. A gyereket később a zsinagógában ölték meg, valószínűleg méreggel.

A levéltári adatok alapján Pärnuban 1941 júliusában és október-november fordulóján 137 észt zsidót végeztek ki, köztük Daisyt, Hirsch és Chaya Levint. Daisy sorsát az archív dokumentumok és egy 1962-es per anyagai tárják fel. Az állami archívum tartalmazza a Pärnu prefektúra politikai rendőrségi körzetének működési területén kivégzett személyek névsorát, amelyet Pärnuban 1942. január 16-án készítettek. A húszas listán a következő szerepel: „Levin, Daisi, 1930, 3b iskola”, és a végrehajtás dátuma, 1941. november 2. A listán a legfiatalabb az 1941 áprilisában született Taube Kushner, a „tanult szakma és bűnözői tevékenység” rovatban ez szerepel: „zsidó, csecsemő”.

A meggyilkolt zsidók egyszerű észt állampolgárok voltak, akik nem vettek részt a politikában. Voltak köztük kalapkészítők, diákok, de zongoratanár, hentes, rövidárus, orvos is. Michel Birnik hivatalnok volt, aki békésen élt családjával a Toomingas utcában.

A zsidók nem álltak háborúban senkivel, és egyetlen ország sem üzent nekik hadat. Valamit bele kellett írni a vád rovatba is, ez általában a „zsidó” szóra korlátozódott. Továbbá megjegyezték, hogy az adott személy nem vett részt a politikában és a kommunista mozgalomban, de a zsidó nemzethez tartozik, ezért veszélyes a nemzetbiztonságra. A különleges bánásmód (halálbüntetés) alatt álló foglyoknak négy kategóriája volt: „kommunisták; zsidók; elmebeteg; egyéb államellenes elemek”.

KI TETTE?

Az emberek hajlamosak voltak Észtországban is elfogadni egy kényelmes indoklást: akkoriban megszállt ország voltak, és nem felelősek azért, ami akkor ott történt.

A Megszállások Múzeumának archívumában található egy levél, amelyben arról tájékoztatják a Védegylet (Omakaitse) parancsnokát, hogy október 4-én *Georg Põhjakas*, az önvédelmi csapat őre a Bet Ait istállóban lelőtte Eide Messel zsidó női fogoly Matski nevű lányát.

Ez nem volt kivételes eset. Az elkövetők a Német Különleges Parancsnoksághoz és Védegylethez tartoztak. Szoros együttműködésükről tanúskodik, hogy a rendőrségnek és a Védegyletnek közös vezetője volt, *Johannes Soodla* ezredes. Finoman szólva is

kellemetlen az észteknek beismerni, hogy nemzeti büszkeségük, az Omakaitse (amely véres harcokat vívott a Vörös Hadsereg ellen) több ezer ártatlan ember, zsidó és cigány meggyilkolásáért felelős. (Utóbbiakról egyébként a biztonsági rendőrség nem vezetett rendszeres elszámolást. A kivégzett cigányok számát csak véletlenül jegyezték fel egyes kivégzési jelentési lapok szélén, a zsidókat viszont pontosan megszámlálták.) Az 1918-20-as függetlenségi háború idején létrehozott és Védegyletté alakult Omakaitse 1941 nyarán, a német megszállás idején újjáalakult, területbiztonsági szervezetként működött, és 32 000 főt tömörített. A zászlóaljknak szóló október 17-i körlevélben leírták, hogy az Omakaitse minden segítséget megad a rendőrségnek a letartóztatások és őrizetbevételek során.

A meggyilkolt Daisy Levi

Az állami levéltárban található lista szerint 1941. július 12-től december 12-ig 494 embert, köztük 137 zsidót lőttek le Pärnuban a politikai rendőrség határozata alapján. Ennek a parancsnokságnak több tagja, a politikai rendőrtisztek, akik a halálos ítéletet hozták, valamint a parancsnokság vezetői 1944-ben Németországba menekültek. Három gyilkost halálra ítélték. Amikor eddig nem ismert körülmények merültek fel a Pärnuban elkövetett kivégzésekkel kapcsolatban, 1962-ben új büntetőeljárás indult. A korábbi vizsgálatok már megállapították, hogy *Villem Raid* kapitány és *Arkadi Valdín* vezetésével egy speciális, 30 fős kommandót hoztak létre a pärnui politikai rendőrség által elrendelt halálos ítéletek végrehajtására. Megállapították azt is, hogy a legtöbb kivégzés a fent említett kommandó számlájára írható és nem a németek intézték. A gyanúsítottak egy része Észtországban élt, néhányukat elítélték, de csupán enyhébb vádak alapján (védegyleti szolgálat, német hadseregbeli szolgálat miatt).

Saima Vaher, aki a háború alatt néhány háztömbnyire lakott a zsinagógától, tanúként jelent meg a tárgyaláson. Emlékezett, mit mesélt egy börtönőr az anyjának: „Amikor gázt lövelltek be a helyiségbe, ahol a gyerekek voltak, nem haltak meg, csak összeestek és elájultak. Aztán jöttek az orvosok, és beinjekciózták őket.” Reggel a gyerekek holttestét autókra rakták, és eltemették egy tömegsírban a Reiu-erdőben. Így ért véget a 11 éves Daisy élete is.

Daisy anyját, Chaya Levint más nőekkel együtt a Raeküla erdőben lőtték agyon. 1962 áprilisában a vádlott Augustin Reinald konkrétan Chaya kivégzéséről beszélt a bíróságnak. „Emlékszem erre a dologra: a második-harmadik csoportban volt egy Levin nevű zsidó nő, akinek edényböltje volt Pärnuban. Harmincéves volt, ismertem. Amikor a gödörhöz vitték őket, Levin felénk fordult, és látta, hogy Matsin egy sorban áll velem. Matsin is a Levin család jó ismerőse volt. Levin megkérdezte: Matsin, elengedsz? Megkerülte a gödröt, és Matsinhoz rohant, hogy megölelje. De az Omakaitse tagjai, akik a teherautókról a gödörhöz hozták a nőket, elszakították Levint Matsintól és visszavitték a másik oldalra, és Edmund Kuusik utasítására lelőttük ezt a csoportot.”

Hilde, Daisy dajkája a háború idején elhagyta Pärnut, és hazatért Pere faluba, majd óvodai dadaként dolgozott Pärnu-Jaagupiban. 2002-ben, 98 éves korában hunyt el a halngai nyugdíjasotthonban.

Dávid Gyula

Források:

Piret Udikas: Juudi lapsed hukati Pärnu sünaogoois - Jeruusalemma - 4/2001

Meelis Maripuu: 65 aastat juudimõrvast okupeeritud Pärnus - Pärnu Postimees 13.10.2006

Pekka Erelt: Daisy - Eesti tüdruk, kes hukati 11 aastasena - Eesti Ekspress 07.11.2017.

Képek forrása: Vabamu - Megszállások Múzeuma, Tallinn

A káosz kilép a tévéből

A *Fauda* Izraelben és több iszlám országban is az egyik legnépszerűbb sorozat

A filmsorozatok sajnos nem helyettesítik az életet. A valóság a legvadabb filmnél és sorozatnál is vadabb, gorombább, kegyetlenebb: idén október óta azokra a fegyverekre is másképp nézünk, amelyekkel a filmek vannak tele – kivéve talán azokat, akik eddig is gyanakodva figyelték a filmbeli fegyverek dicsőségét. A Netflixen futó izraeli sikersorozat, a *Fauda* immár visszavonhatatlanul összefolyik a valósággal: és ettől egyszerre bizarr, zavarba ejtő érzés nézni, másrészt talán még izgalmasabb. Hiszen még nagyobb a tétje.

A *Fauda* 2015-ben kezdődött izraeli sorozat, eddig négy évadot mutattak be belőle. A címe arabul van – bár ivritül is nagyon hasonló volna –, és azt jelenti: káosz, ami az izraeli hadseregben a „rendkívüli esemény” kódszava. Idén szeptemberben jelentették be, hogy a korábbi szándékok – a negyedik évadot lezáró grandiózus finálé – ellenére folytatják a történetet, az alkotók hamarosan nekilátanak az ötödik évadnak. Az alapsztorit, a figurákat, a nézőpontot, a hangulatot a főszereplő, *Lior Raz* színész találta ki, azóta is az ő dolga, hogy évről évre őrizze a sorozat egységességét, de közben to-

vább is fejlessze a történetet. Vezető íróként és egyben főszereplőként működik közre a munkában: Doront játssza, az IDF (vagyis az izraeli hadsereg) egyik terroristaellenes osztagának a parancsnokát, aki az egységével palesztin terroristák ellen harcol. Sőt, nemcsak harcol: társaival együtt, az ügy érdekében beépül a palesztinok közé. Amikor feladat van, akkor köztük él, inkognitóját őrizve figyel, és amikor kell, akcióba lép. A történet általában Gázában játszódik, szereplői hol ivritül, hol arabul beszélnek, és a párhuzamos történetvonalak is felváltva követik az egymással szembenálló feleket. Az alkotók célja az volt – és valószínűleg ezzel találtak rá arra a különleges értékre, amely nemzetközi sikerre tette a munkájukat, amitől a sorozat több mint „egy izraeli 24” –, hogy igyekeznek mindkét oldalt elfogulatlanul nézni. A pozi-

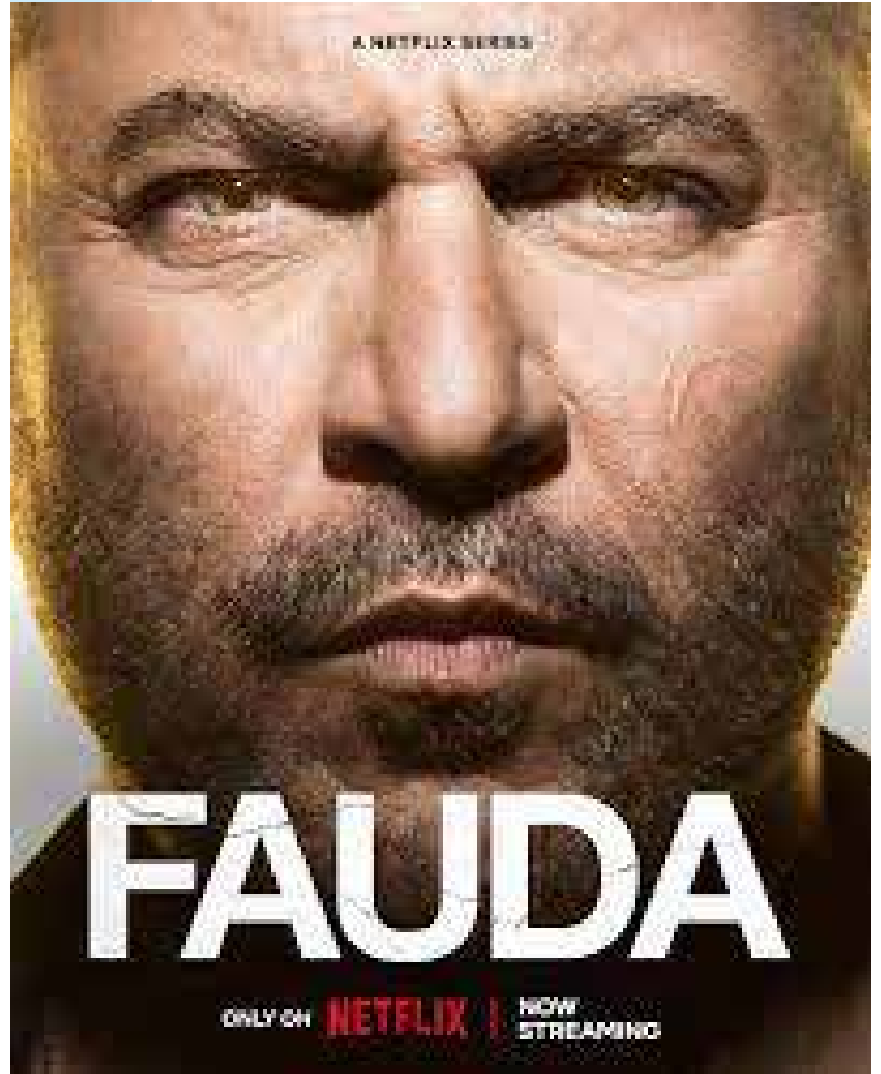

tív hősök is sok hibával vannak tele, a főszereplő, a nyugdíjas deszantos, aki nagy szükség esetén új feladatokat vállal, poszttraumás stressz szindrómában szenved, társai is gyakran indulatból, erőszakosan cselekszenek, miközben a palesztinoknak is van családjuk, és az is kiderül, milyennek látszik a világ a dzsenini menekülttáborból, Gázából vagy Ciszjordániából nézve: a sorozat a terroristák családjára, érzelmi életére, indítékaira is kíváncsi, és ők is legalább ugyanannyit vannak a képernyőn, mint a zsidó főszereplők. Ilyesmikorábban nem volt látható az izraeli tévé műsorán: a *Fauda* nem szimplán a főgonosz szerepét osztotta a palesztinokra, a nézőnek velük, még a gyilkosokkal kapcsolatban is megadja az érzelmi azonosulás lehetőségét, és ebben kivételes utat követ.

„Összegyűjtöttem a sorozat összes íróját, és azt mondtam nekik: minden szereplőnk legyen olyan, akit én is el tudnék játszani. Sőt, olyan, akit el *akarnék* játszani – nyilatkozta a sorozatot beindító Lior Raz korábban a CBC-nek. – Ez pedig csak akkor történhet meg, ha nem kétdimenziósak, megvan a maguk teljes világa. Az izraeliek alig ismerik a másik oldalt. Tel Avivtól tízpercnyire van egy palesztin város. De erre senki sem gondol. Nem akarnak beszélni róla. Mi pedig meg akartuk mindenkinek mutatni, hogy mi van ott.”

A sorozatot kitaláló Lior Raz 52 éves színész, Ciszjordániában, Jeruzsálemtől nem messze született. Az apja Irakból származik, és a Shin Betben dolgozott, az anyja Algériában született, és tanárként dolgozott, a fiuk, aki már az iskolában izgága, folyton mozgó gyerek volt, második anyanyelvüként tanulta meg az arabot, otthon természetes volt, hogy néha, még a szüleivel is arabra váltanak.

Ezért töltötte hároméves sorkatonai szolgálatát egy terroristaellenes osztagnál, ahol egyébként a sorozat másik alapemberével, jó barátjával, Avi Issacharoff producerrel is megismerkedett: azt mondja, hogy ami a képernyőn látszik, az mind saját élmény, saját tapasztalat. A néző a valósággal találkozik, márpedig a valóság – egyre nyilvánvalóbb – nem szép. A háborúban pedig nincs tartós dicsőség; aki egyszer belekóstolt, az nagy árat fizet érte. Ezért van az, hogy a hazájukért életüket kockáztató, főleg férfiakból álló csapat tagjai, élükön a főszereplővel, nem mindig rokonszenvesek: túl sok mindent láttak, túl

sok mindent voltak kénytelenek megtenni, és túl nagy áldozatokat hoztak. A sorozat kötélen táncolva próbálja egyesíteni az ellentéteket, és eddig sikerült a nagy mutatvány: határozottan kiáll a cionizmus mellett, de közben sejt, hogy más emberek esetleg másképpen gondolkodnak, és megvan a maguk élete.

Raz maga is cipel néhány traumát. A sorozat kapcsán mesélte el azt is, amiről korábban sosem nyilatkozott: 23 éves volt, amikor egy betlehemi palesztin két másik járókelővel együtt halálra késelte élete első nagy szerelmét. Húsz évvel később ezzel a sorozattal szerette volna feldolgozni a sokkot: az egyik epizódot az azóta gyászolt Iris Azulai emlékének ajánlotta.

Izraelben háború- és békepártiak, bal- és jobboldaliak egyformán a *Fauda* rajongóivá lettek, az első évad sugárzásának idején kiürültek a tel aviv-i utcák, és a Netflix segítségével már 190 országban nézik nagyon sokan Doron ügynök kalandjait. A digitális világban nem lehet csalni: talán még nagyobb vagy még furcsább siker, hogy Libanonban és az Egyesült Arab Emírségekben is ez a nemzetközi streamingszolgáltató legnézettebb sorozata, Katarban a második legnézettebb, Jordániában a harmadik, Törökországban az ötödik. A siker egy másik jele: a sorozatot Indiában újraforgatják. Ott az indiai katonák Kasmírban vegyül-

nek el a terroristák között. Az örökmozgó Raiz és producertársa e változat beindításában is közreműködött.

Most azonban elképzelhetetlennek tűnik, hogy ez ugyanígy folytatódhat.

Amikor kiderült, hogy az összes szálát elvarró negyedik évad után mégis lesz ötödik, a rajongók ünnepeltek: azóta viszont közbeszólt az élet, és pillanatnyilag inkább az a kérdés, hogy tovább lehet-e egyáltalán vinni ezt a történetet, lehet-e újabb évadokat készíteni az eddigi stílusban – vagy lehet-e egyáltalán szórakoztató műsort készíteni a véres valóságból.

Mert a valóság sajnos túl közel került a fikcióhoz.

Raiz miközben háborús sorozatokat gyártott, a békére készült. Nemrégiben még azt nyilatkozta, hogy „meg lehet állítani a bosszú megbosszulásának véres körforgását”, és a saját arab barátaira hivatkozva úgy gondolta, „ahogy ma németek és zsidók tudnak jó viszonyt ápolni, ötven év múlva talán már csak távoli emlék lesz az izraeli–arab konfliktus”.

De a legutóbbi bejelentkezése már egészen más hangnemben született. A nyugdíjas katona, akárcsak a figura, amelyik híressé tette, baj esetén azonnal jelentkezett önkéntesnek. Nemrég még Netanjahu bírósági reformjai ellen tüntetett, most azonban régi barátjával, harcos- és alkotótársával, Avi Issacharoff-fal együtt újra szolgálatba lépett.

„Délre indulunk több száz bátor társunkkal, önkéntesekkel, akik az ottani honfitársainkon akarnak segíteni. Szerderóba, a bombázott városba küldtek, hogy hozzunk ki két családot – nyilatkozta egy háborús tudósításokat ritkán közlő amerikai szórakoztatóipari lapnak, az *Indie Wire*-nek. – Nem félünk, ti se féljete!” És meg is osztott magukról egy videó-

felvételt, amelyik már nem díszletek között készült: míg ő és társai egy kőfal mögött húzódtak fedezékbe, a háttérben valódi rakéták robbantak. A szerep kötelez: a *Fauda* jó pár szereplője bevonult, Tomer Capone, Yaakov Zada Daniel, Tzachi Halevi és Idan Amedi is valóságosra cserélte a kellékfegyvereket. Izraelben ma egy film sem készül, minden forgatás leállt, a mozik is bezártak. A filmezés helyére valóságos harctéri tudósítások kerültek.

„Nehéz szívvel indulunk a háborúba, nem akarjuk, hogy az ártatlanoknak baja essen. Csak meg akarjuk védeni magunkat a Hamasztól, ami az összes zsidót el akarja pusztítani, és semmiképpen sem akar békét” – nyilatkozta a főszereplő.

A *Jerusalem Post* november közepén már arról adott hírt, hogy a 38 éves Matain Meir őrmester, aki civilben a *Fauda* gyártásvezetője volt, életét vesztette a gázai harcok során, valahol az övezet északi részében. A stáb és a színészek gyászolnak.

Nemrégiben még azt hitték, hamarosan újra munkához láthatnak, és folytatják az izraeli tévé legsikeresebb sorozatát – de hiába ér véget előbb-utóbb a harc, a *Fauda* valószínűleg nem folytatható. Így nem. Győzött a valóság – és a káosz.

Deutsch Andor

Díjat nyert a Keleti Ágnesről szóló film

A világ legidősebb, ma is élő olimpikejének élete a milánói zsűri szívét is megdobogtatta.

A milánói FICTS Nemzetközi Sportfilm Fesztiválon a zsűri “Mention d’Honneur 2023” különdíját érdemelte ki a jelenlegi legidősebb élő olimpiai bajnokról, a százkét éves Keleti Ágnesről készült dokumentumfilm.

Az *Aki legyőzte az időt – Keleti Ágnes* című alkotás gyártója, a Makabor Studio Kft. A Makabor és a Belfilms gyártásában, a Nemzeti Film Intézet és az Izraeli Kan Tv támogatásával készült magyar-izraeli koprodukció premierjét tavaly szeptemberben, a Miskolci Cinefest Fesztiválon tartották, ahol elnyerte a nemzetközi kritikusok Fipresci-díját.

Azóta számos fesztiválon és a hazai mozikban vetítették, jókora sikerrel, sőt, korábban az AIPS Sport Media Awards-on, a Nemzetközi Sportújságíró Szövetség nemzetközi versenyén zsűri is különdíjában részesült.

A film rendezőjével, Oláh Katával a Pesti Sólet idei első számában olvashattak egy hosszabb interjút, ami itt is olvasható: <https://shorturl.at/FIQY6>

A kővágóörsi zsinagóga

Egy megmenthető kulturális és szakrális helyszín

Nehéz szívvel ültem a képernyő elé, pedig nem szomorú hírrrel kell jelentkeznem. De ezekben a hetekben, október 7. óta nem felhőtlen a lelkem, még a jó hírekre is nehezebben áll rá a kezem. Nekünk a tucatnyi ártatlan zsidó halottal járó, 1919-es tapolcai pogrom is fájt, mintha a barátainkat, a szomszédainkat gyilkolták volna le. Mit szóljunk akkor a 2023-as vad tömeggyilkossághoz, 1400 fiatal, öreg, csecsemő, terhes asszony vadállati lemészárlásához, 240 túlélő társuk túsul ejtéséhez? Csak végtelen szomorúság, csendes düh van a szívünkben. És a vak remény, hogy szabadítsanak ki a katonák minél több szerencsétlen túszt élve, ha csak egy mód is van rá.

De csak kesergésből, sötét gondolatokból nem születik semmi pozitív. Magamra kell erőltetnem némi optimizmust, erőt kell merítenem a nemes cselekedetekből, hogy valami jóra is gondolhassak, amikor reggel feleszmélve körül kell néznie a világban.

Nem tudom másképp megfogalmazni, de valóban úgy érzem,

hogy a világ rengeteg elkeserítő problémája, baja mellett nekünk itt, az országnak ezen a csinos kis szegletén, a Balaton-felvidéken azért van némi szerencsénk. Hogy itt élhetünk, ezt a természeti és épített környezetet láthatjuk nap mint nap, hogy ezek az emberek vesznek körül bennünket. Persze, nálunk sem mindenki hibátlan, itt is van kicsinyesség, irigység, ostobaság doszt, ugyanakkor világosan látni lehet azt is, hogy a gyönyörű környezet, kicsit úgy talán, mint az eredeti, olaszországi Toszánában, valamennyire képes beléjük költözni, feljavítani az itt élők lelkét.

Ezt már régen is észleltem kicsiben, érintőlegesen. Nyaranta, amikor – 1996-tól – le-lejártunk ejtőzni, kutyázni, fürödni, vitorlázni, vagyis vakációzni Monoszlóra. És ha nagyon kell, itt van a Balaton is, amiről ma már, öt- hatévnyi végleges itt lakás után azt is tudom, hogy ősszel, télen és tavasszal még szebb, mint nyáron. És itt vannak az emberek, a lakótársaink, akikkel nap mint nap összeköt a sorsunk.

Őspestiként eleinte én is esetlenül mozogtam közöttük, idegenek voltunk egymásnak, alig-alig kötött engem ide valami. Aztán először a saját házam, a közvetlen szomszédaim, a faluvégi borospincék, a temető, a bekötőút, a kiserdő és a Hegyestű vált közeli ismerőssémmé. Pár évvel később aztán a szomszédos falvak, földek és emberek is egyre közelebb férkőztek hozzám – vagy én hozzájuk, attól függ, honnan nézzük.

Végül lett egy konkrét pillanat is, egy két évvel ezelőtti novemberi késő délutánon, amikor szinte fizikailag is éreztem, hogy áttört a gát, befogadtak, hazaérkeztem, nem akarok már többé fővárosi, újlipótvárosi undok ficsúr lenni. Jobb nekem Balaton-felvidéki nyugdíjasként lassan bandukolni, távolra szőtt álmok helyett ezen az álmos vidéken napról napra lábatlankodni.

Történt, nem sokkal a pandémia után, hogy összejötték az emberek. Én egy ifjúkori barátommal, Benedek Péter festővel, akit pár évtizede, ha csak nyaralóként is, szintén Monoszlóra vetett a jó sorsa, aznap este felkerekedtem, és kulturális, szociográfiai érdeklődéstől vezetve átkocsikáztunk a harmadik faluba, Kővágóörsre, hogy egy facebookos meghívásnak eleget téve megnézzük egy hanukai ünnepen az ottani zsinagóga romjait.

Vikor András

Már nem emlékszem, írtam-e riportot erről a felemelő élményről akkor, vagy csak fotóztunk a csendes félhomályban, az ott összeverődött talán másfél-két tucatnyi ünneplő között. Talán a családias szó fejezné ki a legjobban, amit mi akkor átéltünk. A kezdetleges világítást, a hideg, néhol már nagyon is megkopott köveket, a meleg fényű gyertyákat, a Budapestről jött kántor énekét, a csodásan egyszerű körbékínált házi süteményeket, a fánkot és a csendes beszélgetéseket tudnám most, két évvel később valamennyire az emlékezetembe idézni.

Persze, sem vallásos nem vagyok, sem echte zsidó, inkább csak emberként definiálnám magam, ha ez feltétlenül szükséges, de kár lenne tagadni, hogy akkor és ott azért megfogott valami az est szakrális, történelmi levegőt árasztó emelkedettségéből is.

Hogy az ünnepi hangulathoz az összegyűlt emberek mellett a hely szelleme is hozzájárult, az teljesen egyértelmű volt. Ugyan már korábban is hallottam a híret a kövágóörsi romos zsinagógának, de mivel a főbb utaktól kicsit félreesően, egy domboldali mellékutcában áll, látni addig még sosem láttam. Amikor azon a novemberi késő délutánon odataláltunk, és megláttuk a lassan leereszkedő esti félhomályban, igencsak impozánsnak, majdnemhogy hatalmasnak, nagy, sötét kőtömbnek tűnt. De szép

homlokzatát megvilágította, kiemelte a homályból egy reflektor fénye, és ettől – mondjuk így – afféle falusi monumentalitásnak, rejtélyesnek, ünnepélyesnek is tűnt.

Azóta már többször is meglátogattuk kisebb-nagyobb társasággal nappal is. Ha jól emlékszem, az első fotókiállítás, amelyet a falai között rendeztek, talán már rögtön az elején, főleg családi képekből, kövágóörsi zsidó családok tagjairól készült portrékből, ruhákból, használati tárgyakból állt. És akkor már rögtön a történelemre, a valaha itt élt zsidók történetére terelődött a szó.

Az öreg, romos, elhagyatott zsinagóga lassan már kétszáz éves lesz, és mint ilyen, a legöregebbi ezen a vidéken. Valaha volt híveinek sorsa ennél borzalmasabb talán nem is lehetett volna: mindannyiukat deportálták, haláltáborba hurcolták, mint több mint négyszázötvenezer nyi sorstársukat a magyar vidéken, s a kövágóörsi nyolcvankét áldozat közül talán csak hárman, ha hazatáboroghattak a háború végeztével. A többiek mind egy szál legyilkolták, szörnyű kínok és szenvedések közepette. A dolog természetéből adódóan és az utókor közönyétől is sújtva egyéni sorsukról ezen kívül csak nagyon kevés konkrétumot tudunk. Még nevük, egykori lakóhelyük is feledésbe merült.

A háború után már csak kevesen maradtak, akik emlékezni akartak, és az országra borult képmutató kommunista rendszer sem sokat tett azért, hogy egykori honfitársaink emléke élénken megmaradjon a felnövekvő generációk tagjaiban. Mint az ország más vidéki zsidó templomai, a kövágóörsi zsinagóga is hívek híján kiürült, s az idők során a térsz, majd az Áfész használta raktárnak.

Csak a rendszerváltás, 1990 után merült fel némelyekben, hogy talán mégsem kellene hagyni teljesen elpusztulni, eltörölni, elfeledni a múltat, az egykori szép épületeket, és az embereket, akik hétről hétre benépesítették ezeket – és persze a minket körülvevő városokat, falvakat.

Végül vagy újabb harminc évnek kellett elteltelnie, mire két budapesti fiatalember és a barátaik elszánták magukat, és pénzt, fáradságot nem kímélve úgy döntöttek, hogy szervezett felsőbb figyelem és áldozatvállalás híján ők maguk veszik a kezükbe az elhagyatott, de szerencsére még mindig álló kövágóörsi zsinagóga sorsát. *Jusztin Ádám* és *Vikor András* hosszadalmas és buktatóktól sem mentes utánajárás, valamint rengeteg munka, kitartás és némi pénz árán végül megszerezték a zsinagóga tulajdonjogát, és valamivel több mint két évvel ezelőtt hozzákezdhetek, hogy életet leheljenek a megfáradt kövekbe, s így valamennyire felrázzanak, magunkhoz térítsenek minket, ma élő embereket is.

Mint hanukai frissensült ismerősök, két éve én is figyelem és hallgatom őket, látom, hogy miben mesterkednek. Legelőbb természetesen kitakarították, majd valamennyire biztonságossá és látogathatóvá tették a zsinagógát, rendbe tették a kertjét, fotókiállításokat és hangversenyeket, filmvetítéseket, kulturális eseményeket rendeztek. Volt olyan nyári este, amikor a Budapesti Fesztiválzenekar koncertjére teljesen megtelt a zsinagóga kertje. Több mint százan ültek az ebből az alkalomból felállított padokon és székeken, és mi, kissé késve érkezők vagy ötvenen már csak állóléhoz, félreeső kakasülöhöz juthattunk.

Nyáron rengeteg a turista és a környéken nyaraló többé-kevésbé városi meg külföldi értelmiségi, de vagyunk egy párán helyiek és errefelé gyökeret eresztett *bebírók*, akik az év többi részében, ősztől tavaszig is megmozdulunk néha, ha a zsinagógába hívnak minket.

Ami azt illeti, az idők során már Viktor András is bebíró lett, és gyönyörűen felújított egy *köveskáli* portát, ahol nem csak nyáron nyaral, de egész évben szívesen tölt el akár hosszabb időt is. Azért, hogy a zsinagóga történetéről és a további terveikről beszélgethessünk, nemrégiben felkerestem a kertjében, és kifaggattam.

Bár nyilván rettentő érdekes lehet a múlt, ezúttal nem sokat beszélünk a zsinagóga kétszáz éves történetéről és különösen hányatott legújabbkori sorsáról. Inkább András és Jusztin Ádám további terveiről, leendő teendőikről folyt a szó.

Tény, hogy a zsinagóga megvásárlásával nem fejeződött be semmi. Sőt, ez inkább valaminek az ígéretes kezdete. Bár nem titok, hogy eleinte némi ellenérzéssel is találkoztak, lassan az emberek, sőt még a helyi hatóságok is rájöttek, hogy a környéken ezzel elindult egy támogatásra érdemes folyamat.

A zsinagógában és környékén rendezett kulturális és szakrális események mellett Andrásék egyre jobban bekapcsolódnak Kővágóörs és a környező kis falvak mindennapi életébe is. Ami engem illet, tudom, hogy az első hanukai esten két innen már elszármazott kővágóörsi túlélő-utód is jelen volt. Címet és telefonszámot is cseréltünk akkor, és ők maguk is felajánlották a zsinagóga kezdeti kicsinosításához a családi emlékeiket, ereklyéiket, fotóikat. Lassan gyűlnek a történetek is a valaha itt élt zsidó emberekről, akiknek emléke beleivódott a templom köveibe is.

Ezen kívül ott van még a nagy, gyönyörű, de elhanyagolt kővágóörsi zsidó temető is, amelynek fenntartói gondjait Viktor Andrásék szintén a vállukra vették. Sőt, annyi ott már történt is, hogy egy nagyon szép új temetőkaput állítottak, lezárhatót. Ezzel talán meg lehet védeni a még álló sírkövek állapotát, s valamilyenre civilizálja is a területet, segít megelőzni például az esetleges rongálást, netán baleseteket is.

Ha már lúd, legyen kövér, a társaság emellett magára vállalta a szintén gyönyörű környezetben fekvő szentantalfai zsidó temető rendbetételét és fenntartását is. Azt egy jó pár évvel ezelőtti nyári táborozás során egyszer már kiglancolták a budapesti Lauder gimnázium diákjai és tanárai, de a természet azóta megint visszahódította a nem körbekerített sírkertet, s azt újra ellepte az áthatolhatatlan aljnövényzet, a gaz.

Munka, feladat tehát fizikai értelemben is van bőven. Szerszámot kell ragadni, embereket, fiatalokat, életerőseket, lelkeseket szervezni, és munkához kell látni. A zsinagóga sem maradhat a végtelenségig ilyen romos, elhagyatott állapotban. Tény, hogy balesetveszélyesnek már egyre kevésbé mondható, befoltozták a kerítés lyukait is, de még a tetőt is meg kell javítani, és amennyire lehet, fel kellene újítani a régi női, fából készült karzatot is. A zsinagóga elvileg már akkor megmenekült, amikor – a rendszerváltás

után – a szomszédjában lakó Cseh Tamásék műemléknek nyilvánították, de ezzel csak attól óvták meg az épületet, nehogy valamelyik új tulajdonosnak eszébe juthasson lebontatni, s a helyére nyaralót építtetni.

A munka java még kétségtelenül hátra van. És a lelkesedés ehhez nem is elég. Bár annak idején, közvetlenül a Covid előtt a vételár, főleg mai szemmel nézve nem volt túl nagy, a felújítási munkák szerény tervekkel számolva is sok száz milliós költséggel járnak majd. Bár Andrásék apró lépésekben, elérhető célokat maguk elé tűzve remélnék Kővágóörsön is egyről a kettőre jutni, de ha úgy adódna, természetesen ők is szívesen pályáznának itthon vagy külföldön olyan tenderekre, amelyeket a magyar és zsidó épített környezet megóvására hoznának létre.

Addig is marad, ahogy eddig, a kalapozás és a saját erő, a lassú, de kitartó munka. Amelynek annyi eredménye már ma is van, hogy egyre több kulturális esemény található otthonra ebben a gyönyörű kővágóörsi műemlék épületben és annak udvarán. De a zsinagóga a kulturális helyszín mellett vallási tér is, amelynek szakrális funkcióit érdemes feleleveníteni, megőrizni. Még akkor is, ha a magyar vidéki zsidóságot nyolcvan évvel ezelőtt elüldözték innen és meggyilkolták. Vagyis rabbi és zsidó emberek híján rendszeres istentiszteletet Budapesten és a nagyvárosokon kívül ma már szinte sehol sem lehet Magyarországon megtartani. De esküvőket, bármicvát, széder estét, s mint esetünkben is láttuk, hanuka ünnepet továbbra is lehet, és érdemes itt szervezni. Viktor Andrásék ezt is szem előtt akarják tartani, amikor a kővágóörsi zsinagóga további sorsáról gondolkodnak.

Tardos János

Nem tudnám elképzelni, hogyan ne itt éljek

- interjú Törley Katalinnal

Gyakorlott interjúalany, folyamatosan szem előtt van. Elsőre azt gondolná az ember, hogy nehéz tőle olyat kérdezni, amit még nem mondott el. Valójában, bár hiteles és őszinte minden megszólalása, saját magából csak annyit mutat, amennyi a számára fontos ügyekhez közvetlenül kapcsolódik. Pedig Törley Katalin sosem készült forradalmárnak, sőt, még csak tanárnak sem. Mégis a tanárok szabadságküzdelmének egyik fontos szereplője, arca lett.

Én sokkal inkább akartam zenész vagy színész lenni. Sokat tanultam zenét, először furulyáztam, aztán zongoráztam, énekeltem, viszonylag tehetséges is voltam, de végül amatőr szinten maradtam. Először a gimnáziumban énekeltem kórusban, aztán az egyetemen is, és most is van egy kis kórusunk néhány barátommal. A mai napig nagyon fontos szerepet játszik a zene az életemben. Épp mostanában kezdtem el azon gondolkodni, hogy talán veszek egy elektromos zongorát: nem is csak azért, hogy játszassak rajta, hanem azért, mert segít a kórusdarabok megtanulásában, ha közben le is tudom pötyögni a hangszeren.

• *És hogy lett ebből tanárság?*

Most már talán nehéz elhinni, de kifejezetten szabálykövető, engedelmes, jó kislány voltam. Anyukám szerette a francia nyelvet, tehát francia tagozatos gimnáziumba mentem, aztán az egyetemen is francia szakra. A kamaszkori lázadás időszakára persze megvolt, illetve mindig volt bennem, ahogy a szüleimben is, egy erős szociális érzékenység is, ez az utóbbi azóta is meghatározó vezérfonal az életemben. Miután lediplomáztam, még két évig ott maradtam Pécsen a francia tanszéken tanársegédként, mert felkértek erre, és nagyon megtisztelő megbízatásnak éreztem. De aztán rájöttem, mennyire abszurd, hogy én 23 évesen úgy csináljak, mintha többet tudnék bárkinél, és oktassak, mikor nincs még a tudásomnak valódi mélysége. Ráadásul ez éppen az a történelmi pillanat volt, amikor az orosz tanárokat nagy tömegben képezték

át, hogy más idegen nyelveket tanítsanak, anyámmal egykorú, nagyon tapasztalt tanároknak osztottam az észet, és azt gondoltam, hogy ez nem mehet így. És arra is rájöttem közben, hogy én sose fogok egyetemi karriert csinálni, mert nincsenek tudományos ambícióim, nem akarok hosszú tanulmányokat írni. Két évig maradtam, aztán fordításból és tolmácsolásból kezdtem élni.

• *Az egy sokkal szabadabb létforma.*

Igen, szabadabb, és jól kerestem vele. De egy idő után, amikor az ember szakfordító, akkor rájön, hogy minden szöveget le lehet fordítani, és napi 10-12 órát foglalkozni olyan témákkal, amikhez semmi közöm, elég lélekölő dolog. A tolmácsolást nagyon szerettem, de ahhoz nagyfokú mozgékonyaság kell, és nekem 97-ben született egy gyerekem, nem akartam sokat távol lenni tőle. Ezek kellettek ahhoz, hogy amikor megkerestek a volt gimimből, hogy szükség lenne egy francia szakosra, akkor kicsit kalandvágyból is, meg hogy mégis csináljak valamit, igent mondtam. Akkor volt a lányom két éves, így nagyon kevés órára mentem az elején, és arra a rövid időre ott tudtam hagyni a szüleimnél Sárít. Rögtön mélyvízbe kerültem, mert francia civilizációból érettségiző végzősöket kaptam, de izgalmas feladat volt. A következő évben már kicsivel több órát vállaltam, félállásban; aztán a lányom ovis lett, és én úgy döntöttem, hogy kipróbálom, milyen, ha ez a munkám. Összességében – egy szünettel még, amikor a fiam született – 23 évig tanítottam a Kölcseyben.

• *Nem lehetett könnyű lépés otthagyni.*

Nem én léptem.

Fotó Csoszó Gabriella

- *A társadalmi szintű felelősségérzet menet közben alakult ki?*

Amikor elkezdtem tanítani, akkor azzal voltam elfoglalva, hogy elég jó szinten végezzem a munkámat, és egyáltalán nem gondolkodtam magáról az oktatási rendszerről. Csak az foglalkoztatott, hogy mit fogok most csinálni ezen az órán, és hogy kell elérni, hogy a fiatalabb tanítványaim ne féljenek tőlem. Későn kezdtem a pályát, komolyabb módszertani eszköztár nélkül, és ezt meg is szenvedtem. Amikor már viszonylagos szakmai biztonságot szereztem, az időben egybeesett a 2010-11-es változásokkal, és akkor kezdtem el odafigyelni arra, hogy mégis milyen rendszernek vagyok a része. Rájöttem, hogy minden egyes alkalommal, amikor a diákjaim elé állok, vagy szülői értekezletet tartok, akkor személyemben nemcsak az iskolát, hanem a rendszert is képviselem. Dilemma elé kerültem, hogy ez meddig vállalható. Végül azt a kompromisszumot találtam, hogy tanítok tovább, mert addigra megszerettem a munkámat, és osztályfőnök is lettem, ami a legjobb dolog a világon; de csak akkor maradhatok, hogyha mindent megteszek azért, hogy a rendszer változzon, és ezt hangosan csinálom, mert akkor tükörbe is tudok nézni, a diákjaim szemébe is tudok nézni, és a szülők szemébe is tudok nézni.

- *Ez már hivatástudat.*

Igen, addigra megszületett, a gyerekeknek köszönhetően. Engem maga a nyelvtanítás egyáltalán nem érdekelt, ezért nincsenek magántanítványaim, és nem megyek el egy nyelviskolába dolgozni. Ami érdekelt, az ez a korosztály: bejönnek 14 évesen gyerekként, és aztán fiatal felnőttekként távoznak, hihetetlen sok minden történik velük, és ezen az úton én velük tarthatok. Ehhez jött még az emlegetett szociális érzékenysésem, ami miatt a közoktatást választottam, mert az jár mindenkinek. Nem fogok elmenni egy kivételezett helyre, mert azt gondolom, hogy minden államnak kötelessége fenntartani egy olyan közoktatást, ami mindenki számára jó minőségben hozzáférhető. Én egy szuper helyen tanítottam, nem nehéz körülmények között, de nem mindenki ennyire szerencsés, és ez végtelenül elszomorító. Az első hat-hét év útkeresése után néhány kollégámmal együtt elkezdtünk egyfajta szakmai műhelyként működni, és olyan projekteket megvalósítani, amelyek egy kicsit az iskola falain kívülre helyezték a fókuszot. Azt is megtapasztaltam, hogy akkor működik jól egy iskola, akkor történnek igazán emlékezetes dolgok, hogyha az egyéni teljesítményeken túl elkezdünk közösen gondolkodni. Ekkor fedeztem fel azt is, hogy képesek vagyunk másokkal együtt dolgozni.

- *Ez nem volt biztos?*

Nem. Én azelőtt mindig mindent egyedül csináltam, és kifejezetten idegesített is a közösségi lét. De az iskolában megtanultam a csapatmunkát is, és ezért nagyon hálás vagyok, mert a *Tanítanékban* is így dolgozunk, és már nem esik nehezemre, sőt, kifejezetten élvezem, ahogy kiegészítjük egymást.

Mindenki azt csinálja, amihez ért, és azon belül ő maga dönt. Ez nagyon felszabadító. Rólam például kiderült, hogy viszonylag jó vagyok kitett szerepben. Tudok nyilatkozni, izgulok, de ez nem látszik rajtam, ki tudok állni sok ember elé. Bár talán én látsszom a legtöbbit, nem vagyok vezető. *Pilz Olivér* a mozgalom elindítója, mindig együtt és egyenrangúan hozunk döntéseket. Így volt ez akkor is, amikor ketten voltunk csak a tömegmozgalomban, és most is, amikor egy nagyon komoly csapat van már körülöttünk.

- *A már említett saját gyerekek időközben felnőttek. Mivel foglalkoznak most?*

A lányom dramaturg, a fiam Angliában tanul, közgazdasággal foglalkozik, ez az utolsó éve. Most tervezi a diplomázás utáni életét, Európában több helyszín is szóba került, még nem döntött. Futólag bennem is felmerült, hogy esetleg más országban folytathatnám az életet, de nem tudnám elképzelni, hogy ne itt éljek. Ennek vannak magánéleti és szakmai okai is. A szüleim itt élnek, ők biztos, hogy már nem fognak elmozdulni innen, és biztonságosabbnak érzem, ha közel vagyunk egymáshoz. A lányom is nagyon kötődik a nyelvhez, az itteni színházi terephez. És én is - ehhez a nyelvhez, ehhez a közeghez, a barátaimhoz, nagyon sok mindenhez, és nem hiszem, hogy könnyű lenne máshol létezni. Ami pedig a szakmai részét illeti: olyasmit csinállok már évek óta, aminek értelmét látom, amit fontosnak tartok, van benne felelősség is, ez is ideköt.

- *Talán ezt hívják hazaszeretnek.*
- Mondhatjuk így is. Meggyökerezettség. Ennek vannak kisebb és nagyobb körei. Pesten még olyan helyen se tévedek el, ahol még sosem voltam. Budán már egy kicsit nehezebb, ott távol a kör. Budapestinek érzem magam, nagyon erősen. A nyelv miatt, a kultúra miatt, az itt szerzett élmények és tapasztalatok miatt. Pécsre jártam egyetemre, országsszerte vannak barátaim, szeretem a tájat, ilyen szempontból nagyon magyar vagyok. És nyilván európai is, az identitásom így, rétegesen épül fel. Nagyon nehezen tudnék innen elszakadni. Európai, magyar, pesti lány vagyok.

Kerényi Kata

Bodrogi „Fűszeres” Eszter ételajánlója Izraelből

Rengeteg dolgot lehet szeretni Izraelben, viszont kevés olyan van, amiből egy kicsit haza is lehet hozni. De az ételek, a receptek ilyenek. Azok, akik hozzám hasonlóan nem az anyatejjel együtt szívták magukba a római kömény illatát, hanem valamikor fiatal felnőtt korukban találkoztak először a falafellel, mind nagyon jól emlékeznek a pillanatra.

Mert a tipikus izraeli koszt, valljuk be, egyáltalán nem hasonlított ahhoz, amit addig itthon megszoktunk. Sem az alapanyagok, sem a fűszerek, de még csak az állagok sem hasonlítottak semmi ismerősre. A humuszt például először az első falat után ott hagytam, szemben a saksukával, amit rögtön jobbnak találtam a magyar lecsónál. Azóta eltelt harminc év, már imádom a humuszt, és nem tudom eldönteni, hogy a lecsót vagy a saksukát kedvelem jobban.

De mit adott nekünk Izrael, ami azonnal eszünkbe jut, ha megéhezünk?

HUMMUSZ

A világ talán legrajongottabb zöldségkréme ezerféle ízesítésben kapható. A klasszikus változat thinát (lásd lejjebb), citromot, római köményt tartalmaz, amit egészen krémesre pépesítenek, majd olívaolajjal meglocsolnak.

Kötelező tartozéka a friss pita kenyér vagy a puha laffa. Otthon két lehetőségünk van rá, hogy igazán jól készítsünk: vagy egy nagyon erős motorral rendelkező, extra gyors fordulatszámú turmixot használunk a pépesítéshez, vagy a csicseriborsókról főzés után egyesével leszedjük a külső vékony, átlátszó héjakat, majd egy pár jégkockával tesszük a keses aprítóba. Én az első változatot ajánlom, aki gyakran eszik otthon humuszt, annak mindenképp érdemes beruháznia egy minőségi turmixba.

HOZZÁVALÓK

250 gramm szárított csicseriborsó
1 teáskanál szódadikarbóna
1,5 liter víz
270 g thina paszta
4 evőkanál frissen facsart citromlé
4 gerezd zúzott fokhagyma
100 ml jéghideg víz
Só

Előző este beáztatjuk a csicseriborsót egy nagy tálba. Másnap leszűrjük, friss vizet öntünk rá, és a szódadikarbónával felteszük főni. Érdemes gyakran kevergetni, hogy minél több héj lejjön róla. Ezeket szűrőkanállal szedjük le. Mivel a főzési ideje másfél óra, ha van kuktánk, akkor ilyenkor mindenképp célszerű inkább azt bevetni, és 40 perc alatt elintézni a főzést.

Csepegtessük le, majd tegyük aprítógépbe, és addig dolgozzuk, amíg kemény masszát nem kapunk. Ezután, miközben a gép még jár, adjuk hozzá a thina pasztát, a citromlevet, a fok-

hagymát és 1 1/2 teáskanál sót. Végül lassan csorgassuk bele a jeges vizet, és hagyjuk keveredni körülbelül 5 percig, amíg nagyon sima és krémes masszát nem kapunk.

Tegyük át a humuszt egy tálba, és hagyjuk pihenni legalább 30 percig.

Tálalásnál locsoljuk meg olívaolajjal, szórjunk rá római köményt, extra thinát, vagy pirospaprikát, esetleg pár egész főtt csicseriborsót.

2. THINA (TAHINI)

A thina nem más, mint szezám-mag paszta. Az igazán jó minőségűt nem késs gépben készítik, hanem hatalmas malomkövek között zúzzák, ilyet Izrael több piacán is láthatunk. Magyarországon is könnyen beszerezhető, főleg török élelmiszerüzletekben érdemes keresni. Nem szabad hűtőbe tenni, és használat előtt mindig fel kell keverni, mert a szezámolaj feljön a tetejére az állás alatt, a sűrű paszta pedig leül az aljára, nekünk viszont mindkettőre szükségünk van. Nem csak humuszhoz használhatjuk, de izgalmas sütemények vagy akár fagyaltok is készíthetők belőle, de a fokhagymás thina-mártás bármilyen saláta tökéletes öntete lehet.

THINA ÖNTET, HOZZÁVALÓK:

- 250 gramm thina paszta
- 2 gerezd fokhagyma lereszelve
- 1 citrom leve
- 1,5-2 dl hideg víz
- 1 kávéskanál só

A thina pasztát kézi habverővel elkeverjük a fokhagymával és a citrom levével. Ne lepődünk meg, a paszta besűrűsödik, „beáll”. A vizet csak több részletben adjuk hozzá, mindig simára dolgozva előbb a pasztával. Amikor az állaga sűrű tejszínre hasonlít, akkor befejezhetjük a víz hozzáadását. Végül sózzuk.

Ha szeretjük, készíthetünk belőle zöld változatot egy csokor koriander zöld beleturmixolásával, illetve rózsaszínre is színezhetjük főtt céklával.

SAKSUKA (SHAKSHUKA)

A saksuka egy hagyományos izraeli étel, főleg paradicsomból és tojásból. Ahogy az az egyszerűnek tűnő ételknél lenni szokott, a titok a részletekben rejlik. Ilyenkor télen meg se próbálkozzunk a bolti kőkemény vacak paradicsomokkal, inkább vásároljunk jó minőségű konzerv paradicsomot, amit nyáron raktak el. Dr. Shakshuka szerint, aki Tel-Avivban a legnagyobb „név”, ha erről az ételről van szó, az is sokat számít például, hogy hogyan keverjük az ételt. Nem elég ugyanis csak egyszerűen a fűszeres paradicsommártásba ütni a tojásokat, akkor lesz igazi, ha óvatosan nyolcasokat rajzolunk köré a fakanállal!

Létezik a saksukának zöld változata, vagy fetával turbózott, sőt darált bárányhúsos is, de érdemes a nagy klasszikussal kezdeni az ismerkedést!

HOZZÁVALÓK:

- 1,5 dl olívaolaj
- 2 zöld csípős paprika
- 1 gerezd fokhagyma
- 5-6 nagy érett paradicsom vagy 2 doboz hámozott paradicsom konzerv lecsepegtetve
- 2 teáskanál só
- ½ kávéskanál római kömény
- 2 teáskanál édes paprika
- 6-8 tojás

A paradicsomot, a csípős paprikát és a fokhagymát apró kockákra vágjuk.

Egy serpenyőben olajat hevítünk, majd hozzáadjuk a fokhagymát és a fűszerpaprikát.

Ezután adjuk hozzá a paradicsomot és a fűszereket, majd nagy lángon főzzük körülbelül 15 percig.

Óvatosan üssük bele a tojásokat, de csak a fehérjét keverjük össze anélkül, hogy a sárgáját megsértenénk. 3-4 perc alatt el is készül.

4. SABICH

A sabich egy pitába töltött sült padlizsán főtt tojással, salátával, thinával és ambával. Ez utóbbi egy csípős mangó ketchup, amit Izrael szerte kóstolhatunk, ennek hiányában itthon kedvenc csípős szószunkkal pótolhatjuk. Az étel eredetijét iraki bevándorlók tették népszerűvé. Sabich Zvi Halabi, a szendvics „feltalálója” 1938-ban még Bagdadban született, de karriert már Tel-Avivban csinált a kis családi büféjével. A sabich nem véletlen utcai étel, négy főre elkészíteni ugyanis túl sok munkával jár, de ha hívunk rá legalább nyolc embert, akkor már megéri a fáradságot.

HOZZÁVALÓK 8 DARABHOZ:

- 8 evőkanál amba szósz
- 2 adag izraeli saláta (paradicsom, uborka apró kockákra vágva, citrom, koriander és petrezselyem)
- 8 főtt tojás
- 3 padlizsán hosszában felszeletelve, besózva, olívaolajon grillezve
- 16 evőkanál hummusz
- + bármi, ami jólesne egy ilyen klassz szendvicsben (hagyma, gránátalma, feta, sárgarépa saláta, zöldsaláta)

5. MANGÓ AMBA

- 1 nagy vagy 2 közepes, éretlen, zöld héjú mangó (vagy amit kapunk)
- 1 közepes hagyma, apró kockákra vágva
- 1,5 evőkanál apróra vágott jalapeño, magokkal együtt, esetleg piros csili
- 2 evőkanál só
- 3 közepes fokhagymagerezd apróra vágva
- 1 evőkanál őrölt kurkuma
- 1,5 teáskanál barna mustármag
- 1 teáskanál őrölt görögszéna
- ½ teáskanál őrölt kömény
- ½ teáskanál édes paprika
- 3 evőkanál frissen facsart citromlé
- 1 teáskanál halszósz

Hámozzuk meg a mangót, és egy négyoldalú reszelő nagy lyukain reszeljük le. Adjunk hozzá 2 csésze vizet, a hagymát, a jalapeñót,

a sót, a fokhagymát, a kurkumát, a mustármagot, a görögszénát, a köményt és a paprikát. Forraljuk fel, majd mérsékeljük a hőfokot közepesen alacsonyra, és időnként megkeverve főzzük, amíg a mangó és a hagyma megpuhul, és a folyadék kissé be nem sűrűsödik, ez kb. 20-25 perc. Ha elfő a leve, adjunk hozzá egy keveset. Vegyük le a tűzről, kissé hűtsük le, majd keverjük bele a citromlevet és a halzsózt. Tegyük át a keveréket egy turmixgépbe és pürésítsük simára és fényesre, kb. 20 másodpercig.

6. ZA'ATAR (ZATÁR) FÜSZERKEVERÉK

Az egész Közel-Kelet egyik legmeghatározóbb fűszerkeveréke, amit minden vidéken kicsit más hangsúllyal készítenek, és természetesen az izraeli az egyik legfinomabb. Mivel otthon is könnyen elkészíthető, minden családnak megvan a saját receptje, a környéken termő zöldfűszerek arányát illetően. Szárított kakukkfű, majoránna, oregánó, pirított szezámmag és só mindig található benne, de ha vöröset és kissé savanykásat ennénk, akkor tehetünk bele szumákat is. Az izraeliben gyakran van római kömény vagy koriander mag is. Tökéletes hummusz tetejére, pitára, vagy sült húsrá szórva.

HOZZÁVALÓK:

- 2 evőkanál szárított kakukkfű
- 2 evőkanál pirított szezámmag
- 1 evőkanál nagyszemű tengeri só
- 2 evőkanál oregánó vagy majoránna

A szezámmag kivételével minden hozzávalót tegyünk egy nagy mozsárba, és törjük össze, majd keverjük hozzá a szezámmagot is. Szorosan lezárt üvegben két hónapig eláll.

7. BAHARAT FÜSZERKEVERÉK

Azt hiszem, a baharat fűszerkeveréket *Yotam Ottolenghi* szeretette meg a világ azon felével, akik nem voltak olyan szerencsések, hogy Jeruzsálemben szülessenek. Az viszont biztos, hogy azóta szívesen fűszerezzük vele a marhát, a bányt, sőt a lassan sült zöldségeket is.

Kicsit hasonló a története az indiai garam masalaéhoz, vagyis a legjobb fűszereket teszik bele, minden család más arányokkal készíti, és még csak véletlenül se árulnák el a saját-

juk titkát. A következő recept ezért csak egy kiindulás, bármit csökkenthetünk vagy növelhetünk is benne kedvünkre.

HOZZÁVALÓK:

- 1 teáskanál fekete bors
- 1 teáskanál koriandermag
- 1 kis darab fahéjrúd
- 1 teáskanál szegfűszeg
- 1/2 teáskanál egész szegfűbors
- 2 teáskanál római kömény
- 1 teáskanál kardamom
- 1/2 szerecsendió frissen reszelve

Tegyük az összes fűszert egy kávédarálóba, és daráljuk a lehető legsimábbra. Zárt dobozban pár hónapig eláll.

Jó étvágyat!

Eszter blogja a <https://www.fuszereslelek.hu> címen

Szolidaritási gyűlés Izrael mellett a Dohány zsinagógában, október 11-én